

JURFEAN

№ 36 Noyabr - 2009 - İctimai fikir jurnalı - 3 AZN

2009
BAKİ

İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ PAYTAXTI

BAKİ İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ PAYTAXTI

60 illik şərəflü ömür yolu/
Akademik Vasim MƏMMƏDƏLİYEV

Paytaxtimiz Baki / Sedat DEMİR

Əshab kimdir? / Rüfət ŞİRİNÖV

Redaktordan

Mədəniyyət geniş insan kütləsinə sahib toplumları bir-birindən ayıran, onları xas qılan bir ünsürdür. Uca Yaradan müqəddəs kitabımız Quranda biz insanları bir kişi və qadından yaratdığını, sonra da bir-birimizi tanıyaq deyə qövmələrə və millətlərə ayırdığını zikr edir. Ayrı qövm və millətlər şəklində yaranmağımızın bir nəticəsi də fərqli mədəniyyətlərin ortaya çıxmasıdır. Dünyada yaşayın hər xalqın öz mədəniyyəti, milli mentaliteti vardır. Lakin ümumi mənada dəyərləndirsək bu xalqların da ortaq nöqtədə bir-ləşərək yaratdığı daha geniş bir neçə mədəniyyət vardır. Ən çox söz açılan Şərq-Qərb mədəniyyəti haqda, bu iki mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqələri, müxtəliflikləri haqda hər birimiz eşitmışik, oxumuşuq. Şərq mədəniyyətinin ən geniş sahəsini isə heç şübhə yoxdur ki, İslam mədəniyyəti formalaşdırır. Zaman-zaman İslam mədəniyyətinin dünyaya verdiyi töhfələrdən danışmaq boynumuzun borcudur. Heç şübhəsiz ki, İslam mədəniyyətinin təzahür etdiyi bölgelərdən biri də yaşadığımız torpaqlardır. Azərbaycanın paytaxtı olan Bakı şəhəri hər birimizin göz bəbəyidir. Bakı tarixin bir çox səhnəsinə şahid olmuş, öz islami memarlığı ilə digərlərindən seçilmiştir. Sadəcə İçərişəhərə getdiyiniz zaman asanlıqla bunun şahidi olarsınız. Bir-birinə yaxın qədim məscidlər, hamamlar və bu kimi İslam mədəniyyətindən xəbər verən tikililər belə deməyə əsas verir. Hələ Seyyid Yəhya Bakuvi kimi məşhur din xadiminin, adı əsrlərdən bəri dillər əzbəri olmuş bir şeyxin burada dəfn olunmasını demirik...

Əziz oxucu!

Bildiyiniz kimi İslam Konfransı Təşkilatı 2009-cu il üçün Bakını İslam Mədəniyyəti Paytaxtı elan etdi. Bu, paytaxtimizin İslam dünyasındaki yerindən, son illərdə hörmətli prezidentimizin səyləri ilə inkişafından xəbər verir. Məhz buna görə biz də 2009-cu ilin sonuna doğru jurnalımızın qapağına **Bakı İslam Mədəniyyəti Paytaxtı-2009** sərlövhəsini çıxardıq. Yeri gəlmışkən qeyd edək ki, dəyərli oxucularımız üçün jurnalımızın dizaynında yeni dəyişikliklər etdik, yeni rubrikalar açdıq. Əminik ki, bu addımımızı xoş qarşılayacaqsınız.

Bu sayımızda mədəniyyət mövzusunda və müxtəlif mövzularda bir-birindən gözəl məqalələrlə karşılaşacaqsınız. “Əshab kimdir”, “Elm dedikləri”, “Qardaşlığı sarsıdan hallar”, “Təkasur – dünya sevgisi” “Mədəniyyət və müsəlmanlar” və s. kimi məqalələri sevə-sevə oxuyacağınızdan əminik. Xüsusilə “Təfəkkür” başlıqlı yazı önünüzdə yeni üfüqlər açacaqdır.

Bildiyimiz kimi yaxın günlərdə möhtərəm Şeyximiz Hacı Al-lahşükür Paşazadə həzrətlərinin də təntənəli yubileyi keçiriləcəkdir. Bu münasibətlə dərgimizin səhifələrində Azərbaycanda şeyxüislamlıq fəaliyyəti və möhtərəm Şeyximizin ömür yolundan bəhs edən yazılarla da qarşılaşmağınız təsadüfi deyildir. Hansı birini deyək? Artıq sözü çox uzatmadan sizi İrfanla baş-başa qoyuruq.

İRFAN

Noyabr/2009/Nº:36
ictimai fikir jurnalı
Dövlət Reyestr №: 1763

Təsisçi:
İpəkyolu MMC

Redaktor:
Nurlan MƏMMƏDZADƏ

Məsul katib:
Elşən RZAYEV

Məsləhətçi:
Dr. Abbas QURBANOV

Abunə və reklam işlərindən məsul:
Niyazi YUSİFOV
Tel: 070 351 35 54

Redaksiya heyəti:
Akademik
Vasim MƏMMƏDƏLİYEV
Prof.Dr. Şahin XƏLİLLİ
Dr.Siracəddin HACI
Dr.Alpay ƏHMƏDOV
Eldəniz SALMANOV
Ramiz MƏMMƏDOV
Səadət MÜRŞÜDOVA
Arif HEYDƏROĞLU
Akif HÜSEYNOV
Fuad QULİYEV

Kompyuter dizaynı:
Ülvi Məmmədov
Copyright 2009 © All Rights Reserved
Created and supported by “irfan”

Foto:
«İRFAN»

İllik abunə qiyməti:
Ölkədaxili 25 manat
Xarici ölkələr üçün 60 avro

Ünvan:
Bakı şəhəri,
Cəfərov Qardaşları küç. 16
Tel: (+994 12) 492 32 23,
493 02 93

www.irfandergisi.com
E-mail
irfan@irfandergisi.com
irfandergisi@yahoo.com

Jurnalın materiallarından istifadə edərkən istinad zəruriidir. Müəllifin mövqeyi ilə redaksiyanın mövqeyi üst-üstə düşməyə bilər.

İÇİNDƏKİLƏR

Əbədiyyət mədəniyyəti Eldar KƏRİMOV	8
Müsəlmanlar və mədəniyyət Hacı Arif HEYDƏROĞLU	10
Bəşər sivilizasiyasında islamın rolü Elşən RZAYEV	12
Bir anadır şəhri-bakı Salih Zeki MERİÇ	14
Qafqaz müsəlmanları idarəsi və şeyxüislamlıq Dr. Abbas QURBANOV	16
Xuduşun əməlləri Seyfəddin MƏNSİMOĞLU	21
Mədineyi-münəvvərədə bir başqadır ramazan Lokman HELVACI	24
Allah qorxusu Mübariz Əlioğlu	32
“Şərq və Qərb: Ortaq Mənəvi Dəyərlər, Elmi-Mədəni Əlaqələr”	34
Qələm ağlamayanda kağız gülməzmiş Dr. İbrahim BAZ	36
Əshab kimdir? Rüfət ŞİRİNOV	38
Qardaşlığımızı sarsıdan hallar Aqil ƏLİYEV	40
Elm dedikləri... Dr. Rafiz MANAFOV	42
07 Bakıda Adem ŞAHİN	44
Didişməyin fəsadları Saleh ŞİRİNOV	46
Hikmət lövhələri Kamran Məmmədov	48
Niye “kitab oxumağa” həvəslidir? Rövşən Əlioğlu	50
Həyat dəftərindən Afiq İSGƏNDƏROV	52
Həzir cavablar Niyazi YUSİFOV	54
Xəbərlər.....	56

Mədəniyyət etüdləri
Nurlan MƏMMƏDZADƏ

4

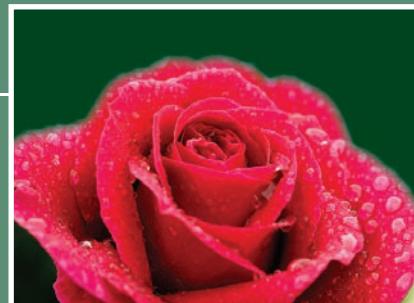
Paytaxtimız Bakı
Sedat DEMİR

6

Təfəkkür
Osman Nuri TOPBAŞ

26

60 illik şərəfli ömür yolu
Akademik Vasim
MƏMMƏDƏLİYEV

18

Təkasur dünya sevgisi
Dr. Mehman İSMAYILOV

22

MƏDƏNİYYƏT ETÜDLƏRİ

Klassik İslam alımlarından İmam Maverdinin (974-1058) “Ədəbud-dünya vəd-din” adlı məşhur əsərində insan fitrətindən bəhs edərkən ifadə etdiyi belə bir fikir var: “əl-insanu mədəniyyun bitab’ih” – “insan fitrəti etibarilə sosial (mədəni) varlıqdır”. Dünyada bir çox canlı fərdi həyat sürürlər. Bəzən bir ailəyə mənsub olsalar da digər canlılarla ünsiyyətə gəldikdə ya onlara hücum edir, ya da özünü qorumaq üçün qaçmağa əl atırlar. Bəlkə də arılar və qarışqalar qədər cəm halda, nizami şəkildə yaşayan ikinci canlı növü yoxdur. Lakin orada da ictimaiilik, sosiallıq ailə daxilindən kənara çıxmır. Dünyada yeganə varlıq insandır ki, ətrafda mövcud olan hər bir varlıqla ünsiyyət halındadır. Sözün həqiqi mənasında hərtərəfli cəhətdən sosialdır. Hər hansı bir mədəniyyəti formalasdıran amil də məhz bu sosiallıqdır. İlk növbədə qeyd edək ki, sosial mühitin olmadığı yerdə mədəniyyətdən söz açmaq əbəsdür. Fərdin təkbaşına mədəniyyət formalasdırması qeyri-mümkündür. Mədəniyyət fəndlərin birgə həyatı nəticəsində qarşılıqlı informasiya və davranış qaydalarının ötürülməsi ilə təbii şəkildə formalasılır. Elə götürək mədəniyyət sözünün özünü. Üzərində danışdığını mədəniyyət ərəb dilində şəhər mənasına gələn “mədinə” sözündən törəmişdir. Bu baxımdan mədəniyyətlərin də, mədinələrin (şəhərlərin) də formalasması sosial həyat və ictimaiyyətlə six əlaqəlidir. Bunu nəzərə alan dinimiz insanlar arasında sosial nizamı düzənləmək üçün əmr və qadağalarında bu xüsusu nəzərə almışdır. Hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, İslam camaat dinidir və İslamda ruhbanlıq, yəni tərki-dünyalıq edərək insanlardan, cəmiyyətdən uzaqlaşmaq qadağan edilmişdir.

Dünyada mövcud olan mədəniyyətlərin tarixinə nəzər saldıqda hər birinin özünəxas cəhətləriyle digərindən seçildiyinin şahidi oluruq. İslam mədəniyyətinin digərindən fərqi ondan ibarətdir ki, bu mədəniyyət zamanın və məkanın dəyişməsi ilə özünü təkzib etmədən günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Bunun ən əsas səbəbi sahib olduğumuz mədənniyyətin vəhy qaynaqlı olmasıdır. İslam mədəniyyətinin inkişaf səbəblərini araşdırarkən dəfələrlə bu faktla qarşılaşıraq. İslam mədəniyyətinin özünəxas cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, bu mədəniyyət heç bir zaman özündən olmayana düşmən nöqtəyi-nəzərindən yanışmamışdır. Məsələn, xristianlıqda xristian olmayan xalqların mədəniyyətləri birmənalı şəkildə inkar edilir və qadağalara məruz qalırırdı. Bu yanaşma tərzi elm sahəsində də belə idi, məişətdə də. Götürək elə Qalileyin inkvizisiya məhkəməsinə verilməsini. İncildə yerin hərəkəti ilə bağlı ayənin olmaması elmin bu sahəyə baxışını məhdudlaşdırılmışdı. Və ya Əndəlüsdən bir misal verək: Əndəlüsdə varlığını davam etdirən son İslam dövləti də süquta uğradıqdan sonra buradakı müsəlman əhaliyə divan tutulmaqla yanaşı onlara bəzi qadağalar qoyulmuşdu ki, bunlardan biri də müsəlmanların hamamlardan istifadəsi və yuyunması ilə bağlı idi. Halbuki bu kimi yanaşma tərzi İslam dininə qətiyyən yaddır. İslam dinində qarşılıqlı mədəni, elmi, əlaqələrdə yolverilməz olan yalnız bir məsələ vardır ki, onun xaricində hər şeyə icazə verilir. Bu da əxz ediləcək ünsürün dinimizin əsas prinsipləri və ilahi hökmələrə ziddiyət təşkil etməməsidir. Bu fikrimizə Əsri-səadətdən bir misal verək:

Həzrət Peyğimber zamanında Məscidi-Nəbəvi quru xurma yarpaqlarının yandırılması ilə işıqlandırılırdı. Belə olduğu üçün də bəzən məscid tüstü-dumana bürünür, göz-gözü görmürdü. Bundan xəbərdar olan Təmim Dari adlı səhabə Şamda səfərdə olarkən xristianlar tərəfindən istehsal olunan bir qəndlil alaraq Mədinəyə gətirdi və onu

məscidin tavanından asdı. Bunu görən bəzi səhabələr etiraz etdilər:

- Sən nə cürətlə xristianların kilsədə istifadə etdiyi bir aləti gətirib məscidimizə asırsan? -deyərək ona qəzəbləndilər.

Axşam namazı üçün məscidə gələn Peyğəmber (s.ə.s) bir çanaq içində yanana fitilin külsüz, dumansız ətrafi aydınlatdığını görüb təbəssüm edərək soruşdu:

- Bunu məscidimizə kim gətirdi?

Təmim Dari qorxa-qorxa:

- Mən gətirdim, ya Rəsulallah! -dedikdə Allah Rəsulu:

- Ey Təmim, sən məscidimizi işıqlandırıdın, Allah da sənin qəbrini beləcə nurlanırsın! -deyə ona dua etdi. (İbn Hecər, II, 18)

Bu hədis İslamin elmi inkişafa, digər mə-

İslam mədəniyyətinin digərindən fərqi ondan ibarətdir ki, bu mədəniyyət zamanın və məkanın dəyişməsi ilə özünü təkzib etmədən günümüzə qədər gəlib çatmışdır

dəniyyətlərin yaxşı cəhətlərinin mənim-sənməsinə qarşı olmadığını, əksinə yaxşı nə varsa onun əxz edilməsini ortaya qoyan dəlillərdən sadəcə biridir. Bu mövzuda İslamin bir düsturu var: Yaxşı hər yerdə yaxşıdır.

Bu gün isə təəssüflə qeyd edək ki, nədənsə bəzi nadanlar İslam mədəniyyətinə ağız büzərək öz mədəni irsində imtina edərək "Avropalaşma"ga can atırlar. Və Avropa mədəniyyəti olaraq da Avropa küçələrində səfil həyat tərzi sürən insanların geyim tərzini, yaşayışını mənimsəməyə cəhd edirlər. Məhz bu kimi insanlar üçün mərhum türk şairi, mütəfəkkir Necip Fazılın "Avropa mədəniyyətini mürəbbə balonunun çölündən yalanınlar" ifadəsini işlətmək necə də yerində olardı.

PAYTAXTIMIZ

BAKİ

Səhər insanın təbiətə verdiyi bir şəkildir. Şəhərləşməyin məqsədi isə ruhani həqiqətə maddi ifadə qazandırmaqdır. Şəhərdə nə varsa insanda eynisi vardır. Buna görə də insan var olduqca şəhər də var olacaqdır.

Şəhərlər mədəniyyətləri bütün xüsusllarıyla ortaya qoyan, gözlə görülür qılan yerlərdir. Təbii ki, hər bir mədəniyyətin fərqli şəhər anlayışı vardır. Şəhəri formalaşdırıq qurumlara verilən dəyər bir-birindən fərqlidir. Bu səbəblə də eyni mədəniyyətin bütün şəhərləri təməl xüsuslarda bir-birinə bənzəyir.

Hər bir şəhər içində yaşayanların izlərini daşıyır. Bir yazılıçının dediyi kimi onlar insan əsəridir. Hər mədəniyyət özünnəxas xüsusiyyətlərinə və aləmə təqdim etdiyi dünya görüşünə uyğun olacaq əsərləri özündə toplayır. Memarlıq onun əxlaqidır, binalarsa ruhu...

Azərbaycan deyildikdə adətən ağla neft, təbii qaz, yeraltı zəngin sərvətlər gəlir.

Bakı deyildikdə isə bunlara Xəzər də əlavə olunur. Ancaq 2009-cu ildən etibarən Bakının İslam Konfransı Təşkilatı tərəfindən İslam Mədəniyyətinin paytaxtı seçilməsiylə adını bir də bu istiqamətdə zikr etdirməkdədir.

2009-cu ildə Bakının İslam Mədəniyyətinin paytaxtı olması onu bir çox səhnələrə şahid etmişdir. Bir-birindən gözəl səhnələr hələ də seyr edilməkdədir.

Bakı bizim üçün də özəldir... Yəhya Kamalın Süleymaniyyə üçün dediyi həndəsədən ibarət sanirdım sözü insanın əlin-də daşa qoyulmuş ruhu ifadə etməkdədir. Biz Bakını daş binalardan ibarət bilirdik. Ancaq binaların qarşısından keçərkən orallarda baş vermiş tarixi hadisələrdən xəbər tutunca başqa bir məna qazanır görmüzdə.

Sanki neçə əsr bundan əvvəl tikilmiş kimi heybətli olan o binalar Azərbaycanın istiqlaliyyətinə şahidlik edir. Qarşısından keçdiyiniz İsmailiyyə binası qardaşlığı

Yəhya Kamalın Süleymaniyyə üçün dediyi həndəsədən ibarət sənirdim sözü insanın əlində daşa qoyulmuş ruhu ifadə etməkdədir. Biz Bakını daş binalardan ibarət bilirdik. Ancaq binaların qarşısından keçərkən oralarda baş vermiş tarixi hadisələrdən xəbər tutunca başqa bir məna qazanır gözümüzdə.

nə mənaya gəldiyini sizə ərz edir. Duyğulanarsınız, boğazınız qəhərlənər.

Şəhər insanı böyüdüür, yoxsa insan şəhəri? Bu başqa mövzudur. Amma Bakının bizi böyüdüyü bir gerçəkdir.

Bakı da tarixi əsərləri ilə İslam adına miras qoyduğu əlyazmaları, sinəsində böyüdüyü Zeynalabdin Tağıyev və Musa Nağıyev kimi xeyriyyəçiləri ilə bu gün İslam Mədəniyyətinin paytaxtı olmağa, mədəniyyət adına insanlığa paytaxtlıq etməyə nə qədər də layiqdir.

Mərhum prezident Heydər Əliyevin bu sözləri Azərbaycanın təbii sərvətləri və gözəllikləri ilə yanaşı əsl zənginliyinin İslam olduğunu vurğulayır:

“Biz azərbaycanlılar öz tariximizlə, milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr edirik, öz doğma ana dilimizlə fəxr edirik. Bunlar hamısı bizim milli mənəviyyatımız, milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Buna görə də biz İslam dininə, İslam mədəniyyətinə mən-

sub olmağımızla fəxr edirik.”

Əslində şəhərlər abad edildiyi zaman abad edənlər üçün sədəqeyi-cariyə olur. Şəhərlər bizə əmanət edilmiş ata yadigarıdır. Onların nəqşini, tarixi havasını qorumaq və gələcək nəsillərə ötürmək bizim borcumuzdur.

İnsanları faydasız olan, düzəldilərkən, hazırlanarkən insan mərkəzli olmayan hər şey boş və saxtadır. Bu, eyni zamanda Şərq-Qərb fərqini də ortaya qoyar.

Bir ziyanı Şərq mədəniyyəti ilə Qərb mədəniyyətini tərif edərkən Şərqi insan mərkəzli, Qərbi isə əşya mərkəzli olaraq tərif edir.

Şərqi dəyərləri insan ünsüründə şəkilləndiyi halda, Qərbin dəyərləri əşyaya və maddəyə söykənmişdir. Bu fərqlilik Şərqi “insan”ı böyütməyə, ucaltmağa istiqamətləndiyini göstərərkən Qərbin də bütün enerjisini əşyaya sərf etdiyini göstərir eyni zamanda.

ƏBƏDİYYƏT MƏDƏNİYYƏTİ

Bizə hələ tarixi qaynaqlardan məlumdur ki, hər dövlətin özünə xas bir mədəniyyəti olmuşdur. Bu mədəniyyətlər sadəcə o dövlətin nümayəndələrinə və adət-ənənələrinə mənsubiyyətini qoruyub saxlamışdır. Bu mədəniyyətlərə misal olaraq, bunula bərabər mövzumuzun daha aydın başa düşülməsi üçün dünyada iz qoyan bəzi mədəniyyət mərkəzlərindən və mədəniyyət abidələrindən bəhs etmək yerinə düşərdi:

Hələ bizim eradan əvvəl II minilliyyin əvvəllərində Mesopotomiyada yaranan Babil şəhəri zəngin mədəniyyətə sahib olmuşdur. Babil qülləsi, Babil darvazası, xüsusiylə dünyanın yeddi möcüzəsindən biri olan "Semiramidanın asma bağları" qıymətli dünya abidələri kimi tanınmışlar. Qədimdə Babildən şimalda bizim eradan əvvəl VIII-VII əsrlərdə yaranmış, paytaxtı Nineva şəhəri olan Aşşur (Assuriya) dövləti də zəngin mədəniyyətə malik olmuşdur. Dünyanın ən qədim "kitabxanalarından" biri on minlərlə kitabın saxlandığı Niniyeviya kitabxanasıdır. Digər ən böyük nümunələrdən biri də Qədim Yunan və Roma mədəniyyətləridir. Bunlar ikisi birlikdə (Antik) qədim mədəniyyət adlanır. Müəllifi bizim eradan əvvəl VIII əsr də yaşmış, kor olduğu hesab edilən şair Homerin "İlliada" və "Odissey" dastanları yunanların (axeylər) bizim eradan əvvəl 1200-cü ildə Kiçik Asiyadakı Troya şəhərindən bəhs edir. Elmdən, tarixdən, mədəniyyətdən bir az məlumatı olan kimslərin yanında mədəniyyətdən söz açsanız, bu sadaladıqlarımı onlardan da rahat bir şəkildə dinləyə bilərsiniz.

Bu tarixi mədəniyyət siyahısını bir az da böyütmək olardı, ancaq buna ehtiyac yoxdur. Burada onu qeyd etməliyəm ki, yuxarıda da deyildiyi kimi adlarını sadaladığım bu mədəniyyətlər tarixdə sadəcə iz qoya biliblər, tarixdə bir neçə ildən və bir neçə izdən başqa bir şey qoya bilməyən bu mədəniyyət tarixdə olub, tozlanmış tarix kitablarının bir iki səhifəsinə çevrilmişdir. Bu da onların əhatə etdikləri sahələrin boşluqlarını la-yiqincə doldura bilmədiklərindən və insan düşüncə sisteminin istəklərinə cavab vermədiklərindən qaynaqlanır. Əslində mədəniyyət deyilən məfhüm sahib olduğu toplumun bütün sahələrinə şamil edilməli və cəmiyyətin bütün çıxılmaz problemlərinin çərəsi olmalıdır. Məhz bu xüsusiyətlər onun ömrünün kainatın ömrü qədər uzun olmasına əsas yaratmalıdır. Əks təqdirdə də, dünyanın əsasını təşkil edən insan oğlunun problemlərinin həllinə cavab tapa bilməyən bir mədəniyyət süquta məhkumdur. Əslində biz mədəniyyətin nə olduğunu diqqət yetirməliyik. Əgər hər hansı bir tarixi hadisə və fikir haqqında danışıldığda bu, filan mədəniyyətin məhsuludur deyilsə bu, bizim mədəniyyət haqqında fikirlərimizin naqışlıyindən xəbər verir.

Elə yeri gəlmışkən burada İslam dini-nin özü ilə birgə gətirdiyi İslam mədəniyyətindən bəhs etmək istəyirəm. Hələ VII-ci əsrin əvvəllerində o dövr bar-bar mədəniyyətinə sahib olan ərəblərə İslam mədəniyyətini aşlayan İslam dini bu günə qədər sadəcə Ərəbistan yarımadasının ərəb mədəniyyətinə deyil, bütün bəşəriyyətin İslam mədəniyyətinə çevrilmişdir. Bu da onun mürəkkəb insan düşüncəsinin formalasdırıldığı bütün cavabsız suallarına cavab verməsi və bütün sahələri əhatə etməsilə bağlıdır.

İslam dininin insan oğluna bəxş edilməsiylə, bəşəriyyət tarixində yeni bir

İslam dininin insan oğluna bəxş edilməsilə, bəşəriyyət tarixində yeni bir səhifə açılmışdır. Bu, istər insanların həyatında, istər yaşam tərzində, istərsə də onların tarixi inkişafında özünü bürüzə vermişdir.

səhifə açılmışdır. Bu, istər insanların həyatında, istər yaşam tərzində, istərsə də onların tarixi inkişafında özünü bürüzə vermişdir.

Bunlardan mədəniyyəti tikili abidələrdə axtaranlar üçün dünyanın yaranmasından bəri ən qədim mədəniyyət abidələrindən sayılan və dünyada ilk tikili olan Kəbə evi İslam mədəniyyəti baxımından bariz bir nümunədir.

O İslam mədəniyyəti ki, yeddinci əsr də gələcəyin anası olan qız uşaqlarının diridiri basdırılaraq öldürülməsinə, bu gün iyirmi birinci əsirdə anaların bətnində uşaqların məhv edilməsinə qarşı çıxır.

Bu qeyd etdiklərim bildiyimiz, ancaq dəyərinin fərqi və varmadığımız bir mədəniyyətdən bir-iki nümunə idi. Bu bir həqiqətdir ki, İslam mədəniyyətinin hərətamız nümunələrini qeyd etməyə çalışsaq bəlkə də cildlərlə kitab yaza bilərik.

Son olaraq bir şeyi unutmayaq ki, mədəniyyət haqqında danışıldığı zaman xatirimizə “Semiramidanın asma bağları” dan qabaq İslam mədəniyyətinin nümunələri gəlməlidir. Çünkü ən məşhur bir mədəniyyət əgər ona mədəniyyət demək mümkündürsə bir neçə yüz illiklər davam etmiş və öz qüvvəsini itirmişdir. Ancaq İslam mədəniyyəti tarix yaranandan var oldu, bu gün vardır və gələcəkdə də əbədi var olacaqdır. Axi o, əbədiyyət mədəniyyətidir!!!

MÜSƏLMANLAR VƏ MƏDƏNİYYƏT

Keçmiş hadisələrin salnaməsi və məntiqi analizi olan tarixin əsas mövzusu insandır. Əsas mövzusu insan olan tarixin məqsədi də, onu (insanı) Allahın rizasına uyğun olaraq yetişdirməkdir.

Kecmiş əsrlərə aid həyat tərzi ilə bərabər keçmiş hadisələr haqqındaki məlumat və xəbərlər həmişə insanları maraqlandırmışdır. Çünkü bunlar bəzən bilik və təcrübə qazandırır, bəzən ibrət dərsi verir, bəzən də insanları düşünməyə sövq edir.

Yer üzündəki insanlar fikri inkişaflarını tərəqqi etdirdikdən sonra keçmişdəki hadisələri və yaşayış tərzini öyrənmək arzusuna düşərdilər. Çünkü tarix yaddaş qabiliyyətlərini hərəkətə keçirən bir güc mərkəzi olaraq bəşəri və təbii hadisələrin nəticələrinə söykənməklə bərabər mənəvi qabiliyyətləri də rəhbər tutan tənzimləyici elm sahəsidir.

Söz yox ki, tarixini bilməyən bir millət yaddasını itirmiş insan kimidir. Qədim bir Romalı fikir adamının dediyi kimi, “Keçmişindən xəbərsiz bir cəmiyyətin uşaqlardan heç bir fərqi yoxdur.” Çünkü

ikisinin də keçmişitirilmiş olur. Keçmişini itirmək isə, onu dəyərləndirə bilməyib atmaq-pisləməkdir. Keçmişini pisləyən də gələcəyindən əmin ola bilməz. Bu həqiqəti xalq şairimiz mərhum Bəxtiyar Vahabzadə nə gözəl söyləmişdir: “Keçmişini söyən gələcəyinə gullə atır.”

İnsan həyatında onun bildiklərinin və həyat təcrübəsinin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi inkar edilə bilməz. Bu baxımdan keçmişə aid məlumatları yaxşı bilib tarixdən dərs alanlar çox zəngin bir təcrübə xəzinəsinə malik olurlar.

Onu da qeyd edək ki, keçmiş hadisələrin salnaməsi və məntiqi analizi olan tarixin əsas mövzusu insandır. Əsas mövzusu insan olan tarixin məqsədi də, onu (insanı) Allahın rizasına uyğun olaraq yetişdirməkdir. Bu səbəbdəndir ki, tarixin ilk təzahürlərinə bilavasitə Qurani-Kərimdə şahid oluruq. Çünkü Qur-

ani-Kərim insan həyatının yalnız mənəvi cəhətini deyil, sosial həyatını da əhatə edir ki, bunlar tarixlə çox əlaqəlidir. Buna görə də Quranda tarixin başlanğıcı olaraq ilk yaradılışın qəbul olunması əmr edilmişdir. Həqiqətən də bu günü anlamaq və gələcəyə hazırlaşmaq üçün tarixin mühüm hadisələrini dəyərləndirib ondan ibrət dərsi almaq lazımdır.

Tarixin bir hissəsi olan “Mədəniyyət Tarixi” də yer üzünün hər hansı bir ərazisində olan cəmiyyətin keçmişdə özünə-məxsus yaşayışını, dini inanclarını, adət-ənənələrini, dil və ədəbiyyatını, incəsənət fəaliyyətini, fikir, fəlsəfə və digər elmləri, dövlət idarəciliyini və təşkilatlanması geniş şəkildə mənimməsəyən, bütün ünsürlərin mənbəyini, inkişafını, dəyişməsini, və zəifləməsini araşdırıb incələyən bir elm sahəsidir.

İslam mədəniyyəti isə müsəlman cəmiyyətinin sahib olduğu mədəniyyət üçün işlədilən bir ifadə, Hz. Peyğəmbərdən bəri müsəlman olan bütün xalqların birgə meydana gətirdikləri bir mədəniyyətdir. Fikir nöqtəyi-nəzərindən mədəniyyətlərin yanlanması, inkişafı və dağılması fərqlilik göstərməklə bərabər, ümumiyyətlə iki ünsürdən meydana gəlir ki, bunlar da maddi və mənəvi ünsürlərdir.

Bizim dünyanın üç qitəsini fəth edib dördüncüsünə keçən və milli dəyərlərimizi təmsil edən bir mədəniyyət yaradıb düşmənlərimizin də bizə qibə etdiyi dövrlərdə sarsılmaz bir üstünlüyü malik şüurumuz olmuşdur. Bizi tarixin taxtına çıxarıb əsrlərlə dünyaya hakim edən ən mühüm qüvvəmiz, sözsüz ki, İslama könül verən o dini ruhumuz idi. Incəsənətdə, ədəbiyyatda, memarlıqda, hətta bir çox adət-ənənəmizdə belə o müqəddəs ruhun sonsuz təzahürləri gözləri qamaşdırırdı.

Ancaq bu üstünlük şüurumuzun sarsılıb zəifləməyə başlaması ilə varlığımızın əzəmətli binası daxildən və xaricdən mütəmadi olaraq dağılmağa başladı. Əsrlərlə bütün

dünyanın diqqətini özümüzə cəlb edib heyran qoya bildiksə də, çox-çox təəssüflər olsun ki, sonda ən kiçik düşmənlərimizi belə gözümüzdə böyütməyə, bütün əcnəbi millətlərə hörmətlə baxıb heyran olmağa və bizdən olmayan hər şeyi özümüzdən daha üstün tutmağa başladıq. Beləcə, mədəniyyəti əcnəbilik zənn edəcək qədər rüsvayçılığa düçər olduq. Millət üçün şəxsiyyəti dəyişdirməyin, fərd üçün cinsiyyəti dəyişdirməsi ilə eyni olduğunu yaddan çıxardıq.

Əgər milli və dini mənliyimizi yox olmaqdan tamamilə qurtarmaq istəyiriksə, bunu yaxşı dərk etməliyik ki, “Qərb mədəniyyəti” dedikdə Qərb dünyasının adət-ənənələri yox, elm və sənətə malik bir mədəniyyət məcmuəsi başa düşülməlidir ki, onun da Qərbə və Qərbçılıklə heç bir əlaqəsi yoxdur. Çünkü o, hər şeydən əvvəl bir İslam əsəridir. Hind alimi Asəf Feyzi bu haqda deyir:

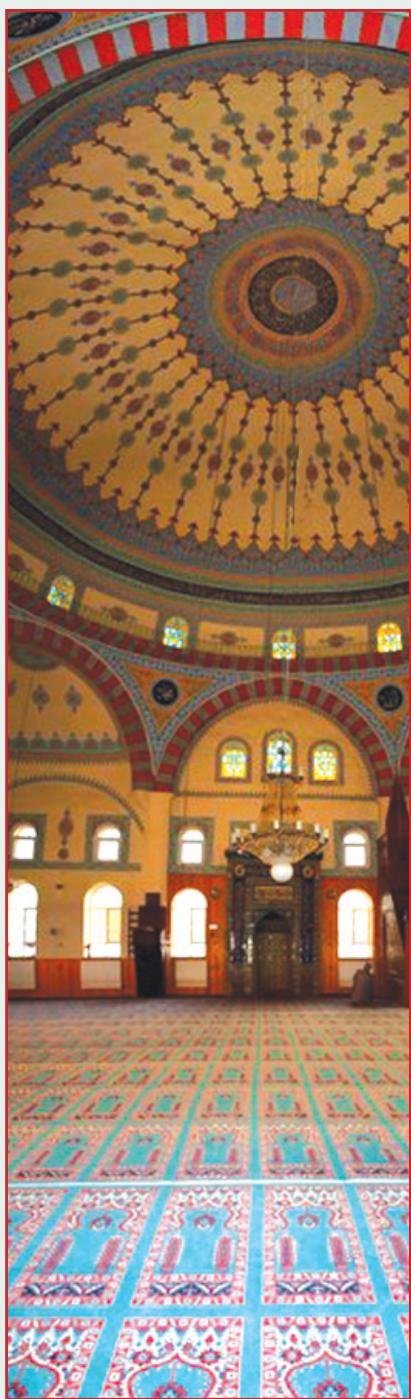
“...Bugünkü Qərbin bütün elmləri fərqində belə olmadığımız İslam mədəniyyətinin məhsuludur. Bu nöqtə xüsusilə on doqquzuncu əsrənə bəri Qərb alımlarının bütün təfərrüatiyla təsbit və etiraf etdikləri bir həqiqətdir. Əgər bugünkü Qərb mədəniyyətindən İslam elmləri götürülcək olsa, fabriklər işləməz, banklar dərhal bağlanar və xəstəxanalar qəbiristanlığına çevrilər...”¹

Bizim vəzifəmiz Qərbə nəql edilmiş öz elmlərimizi əsla vaxt itirmədən tam qətiyyətlə özümüzə qaytarmaqdən ibarət olmalıdır. Yaddan çıxarmamalıyiq ki; biz zəiflədikcə özümüzü itirib qərblişirik; indi isə ancaq irəlilədikcə özümüzə qayıdır şərqliləşə biləcəyik. Çünkü **Qərb mədəniyyəti əslində Şərqi mədəniyyətidir.**²

1. Asəf Feyzi,-Hindistan- “Conferences sur l’Islam” Fransız dilindəki nəşri səh. 18

2. İsmayıllı Hami Danışmənd, “**Qərb Mənbələrinə Görə İslam Mədəniyyəti**” səh.5-8

BƏŞƏR SİVİLİZASIYASINDA İSLAMIN ROLU

Islam dini insanlığın ruhani və cismani qida və təkamülünə təkan verən bütün fəzilət və üstünlükleri əmr edib, buna mənfi təsir göstərən rəzalət və qəbahətləri qadağan etmişdir.

Ona görədir ki, bəşərin fitrətinə ən uyğun bir din olduğundan İslam dininə fitrət dini adı verilmişdir. Bu əsl və əsas səbəbələrə İslam dini “*Bir kimsə müsəlmanlar arasında bir fəzilət yolu icad edər və gözəl bir şey kəşf edərsə, onun savabı qiyamətə qədər icad etdiyi o şey ilə əməl edənlərin əcr və savabının bir misli o kimseyə verilər və o şey ilə əməl edənlərin hissələrinə düşən əcr və savabdan heç bir şey əskilməz.*” hədisi-şərifi ilə dünya işlərindən; tikiş iynəsindən tutmuş dəmir yollarına, toplara, zirehlərə, təyyarələrə, xəbərləşmə vasitələrinə, quru yolu və dəniz yolu ticarətinə, müxtəlif sənətlərə, yer üzünü abadlaşdırmağa, fabriklərə, əkinçilik və sənətkarlıq alətlərinə və hər əsrə görə cihadın rüknələri və səbəblərinə qədər mədəniyyətin maddiyyət qisimindən, insanlığa faydalı olan gözəl və mübah işləri icad etməyə və ortaya qoymağa icazə vermişdir. Və hətta “*İşləyib qazanmaq qadın və kişi, hər müsəlmana fərzdir.*” hədisi-şərifi ilə insanlara möhtac olmayacaq dərəcədə halal yoldan var-dövlət qazanlığı hər müsəlmana fərz edərək dolanışığını təmin etməkdə başqalarına yük olmayıb, hər kəsin öz çalışması ilə dolanlığı, peşə əldə etməsini əmr etmiş və “**Onlara qarşı bacardığınız qədər qüvvə tədarük edin.**” (əl-Ənfal, 60) ayəsi ilə hər zamanın öz dövrünə görə düşməni qorxudacaq dərəcədə hərb vasitə və vəsaitlərinin hazırlanmasını fərz qılmış, “*Qadın və kişi hər müsəlmana elm öyrənmək fərzdir.*” hədisi-şərifi ilə də dini elmlərdən etiqadını düzəldəcək, əxlaqını istiqamətləndirəcək, əməlini islah edəcək qədər öyrənməyi hər bir müsəlmana vacib etmişdir. Bundan başqa bədənin sağlamlığı, həyatın davamı və insanlar arasındakı əlaqələrə dair ehtiyac duyulan elm və sənətlərdən digər insanlara möhtac olmayacaq

dərəcədə öyrənmələrini müsəlmanlara əmr etmişdir.

İslam dini, mədəniyyətin qisimlərindən sayılan yer üzünü abad etmək, elm, fənn və sənaye kimi faydalı işləri əmr edib, başqa qövmlərə möhtac olmayacaq dərəcəsini öyrənməyi müsəlmanlara fərz etmiş olduğu üçündür ki, İslam mədəniyyəti yüksəlmə dövrlərində görkəmli üstünlükləri ehtiva edən gözəl sənətlər icad etmişdir.

İslam dininin ortaya çıxmasıyla parlaq bir İslam mədəniyyəti qurulunca, müsəlmanlar o zaman mövcud olan Misir və Yunan sənətini mənimşəmiş, üstəlik İslam mədəniyyətini də buna əlavə edərək gözəl sənətlər meydana gətirib Misir və Yunan mədəniyyətlərinə üstünlük təşkil etmişlər. İslamın bu gün ortada olan əsərləri bu iddiaların ədalətli şahididir.

Bəzi İslam məmləkətlərini zəbt edən qeyri-müsəlmanların İslamin gözəl sənətlərini götürərək qismən Avropaya nəql etmiş olmaları bugünkü Qərb sənətinin yüksəliş və irəliləyişinin səbəblərindən biridir. Və hətta əvvəllər mədəniyyətə qarşı olan qərblilərin ürəyində bir şövq oyandıran cazibə Əndəlus üfüqlərində parlayan İslam mədəniyyətinin işığı idi. O tarixdən etibarən qərblilərin, cəhalət, zülmət, vəhşilik içində pərişan olduqlarına tarix şahidlik edir. Demək olar ki, əsas etibarı ilə Qərb mədəniyyətinin ortaya çıxmasının səbəbi Şərq, yəni İslam mədəniyyətidir.

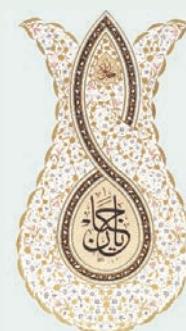
İslam dini mədəniyyətin faydalı qislərini irşad etdiyi və İslam mədəniyyətinin vaxtilə çox mühüm möcüzə əsərlər meydana gətirdiyi halda zamanımızdakı müsəlmanların bu uca fəzilətlərdən məhrumiyyətlərinə səbəb nədir deyə soruşlsa, cavab olaraq deyərik ki: Məhrum qaldıqları digər xüsuslarda olduğu kimi buna da səbəb dinin faydalı əmrlərindən uzaq qalmaqdır. İslam dininin irəli sürdüyü uca faydalardan istifadə ancaq hik-

Zavalanın halı və xüsusiyətlər haqqı səadətdən sayila bilməz. Həqiqi səadət dünya həyatından sonra da davam edən, əbədi olan bəşəri xüsusiyətlər və keyfiyyətlərdən ibarətdir

mətlərlə dolu əmr və hökmlərinə bağlılıq və lazımı şəkildə əməl etmək ilə mümkündür. Bu halda İslamiyyət iddiasında olanların dini qaydaları yalnız kitablarda saxlamaları heç bir fayda təmin edə bilməyəcəyi kimi, ruhumuza hopub imanımızı coşdurmadıqca yalnız etiqad ilə istənən maddi və mənəvi faydalar meydana gəlməz.

İslam dini elə uca mədəni qayda və ictimai əsaslar, elə əxlaqi fəzilətlər təsis etmiş və ortaya qoymuşdur ki, digər dinlər bu dərəcə mədəniləşmək üçün daha bir çox əmək sərf etməyə və hətta tamamilə İslamin müqəddəs əsaslarını qəbul etməyə möhtacdır. Məhz bu dərəcədə üstün və fəzilətli bir mədəniyyətə çatmaq üçün başqa yol yoxdur.

Zavalanın halı və xüsusiyətlər haqqı səadətdən sayila bilməz. Həqiqi səadət dünya həyatından sonra da davam edən, əbədi olan bəşəri xüsusiyətlər və keyfiyyətlərdən ibarətdir ki, bunun murşidləri ancaq Peyğəmbərlərdir.

BİR ANADIR ŞƏHRİ-BAKİ

Bes şəhər nədir?

Məşhur türk yazarı Ahmet Hamdi Tanrıçının “Beş Şəhər” adlı əsərini Türkiyədə ədəbiyyatla az da olsa məraqlananlar tanır. Bu kitabda yazarının öz pəncərəsindən dəyərləndirdiyi və ön plana çıxardığı beş şəhər uzun-uzadı anladılaraq onları başqa şəhərlərdən ayıran xüsuslardan söz açılır. Ahmet Hamdi kimi hər birimizin həyatında beş şəhər vardır və olmalıdır da.

Bu əsər şübhəsiz ki, bir dövrün sosial quşluşuna işıq tutduğu üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Türkiyənin önəmli şəhərlərindən olan Ankara, Ərzurum, Konya, Bursa, İstanbul şəhərlərinin çox fərqli yönlerinin ələ alındığı bu nadir kitab şəhərlərin ruhunun olduğunu və ölkəyə fiziki şəxsiyyət qazandıran ünsürlər olduğunu ifadə edir.

“Beş Şəhər” hər hansı bir səyahətnamə kitabından çox fərqlənir. Çünkü sadə tarixi məlumat, gəzinti və coğrafiya kitabından

fərqli olaraq hiss, sənət, estetika, mədəniyyət və bilgi içərisində yoğrulmuş bir əsərdir. Bu cəhəti ilə Türk ədəbiyyatının vazkeçilməz əsərlərindəndir. Tanrıçın əsərlərinin mövzusunu “həyatımızda yox olan şeylərin ardından yaşanan kədərlə yeniyə can atma” olaraq ifadə etmişdir. “Beş Şəhər” əslində köhnə ilə yeninin mücadiləsidir. Sözügedən əsərdə daimi hesablaşma, qarşılaşdırma ilə rastlaşıraq. Tanrıçın keçmişə yeninin pəncərəsindən baxaraq bir inşa işi gerçəkləşdirmişdir. Tanrıçının Beş Şəhər əsərini oxumayanlar üçün bir an əvvəl kitabı əldə edib oxumalarını tövsiyə edərkən, kitabı əldə edə bilməyənlər üçün də Azərbaycanın məşhur şairi və ədəbiyyat adamı Məmməd Aslanlıdan o kitabın xülasəsini dinləmələrini məsləhət görürəm.

Bizim beş şəhərin brilyantı

İndi isə gələk özümüzün beş şəhərimizdən ən qiymətlisini...

Bakıda olduğum illərdə oxuduğum və çox

Zatən, Bakıda heç nə olmasa da **Şəhidlər Xiyabanının** varlığı bu yeri özəl qılmağa kifayət edərdi. Şəhidlər Xiyabanının bir tac kimi durduğu və vətən şəhidlərinin qanları ilə sulandığı bu müqəddəs torpaqlar qızıl boyunbağı kimi Xəzər dənizinin sahilini əhatələyir.

diqqətimi çəkən bir kitab da Cengiz Çandarın “Mənim Şəhərlərim” adlı əsəri olmuşdu. Diqqətimi çəkməsindəki ən böyük faktor Cengiz Çandarın şəhərləri arasında Bakının olması və mənim də şəxsən Bakıda yaşamağımı.

Şəhərlər insanların anası kimidirlər. İnsan yaşadığı şəhərdən süd əmirmiş kimi böyüyür və öz dünyasını inşa edir. Hələ bəzi şəhərlər var ki, bir milləti, bir millətin qədərini, taleyini ifadə edir. Demək olar ki, o şəhərsiz o ölkə düşünülə bilməz.

Şəhərlər mədəniyyətdir və mədəniyyət Mədinədən başlar

Həm keçmişdə, həm də günümzdə bu qədər marka dəyəri daşıyan, hətta markadan da üstün fenomen olaraq varlığını sürdürən şəhərlər az deyil. Məkkə, Mədinə kimi... Mədəniyyətin başlangıcı mənə görə Mədinədir. Mədinə Kainatın Sərvərinə qucaq açan və insan-vəhy görüşməsinin yaşandığı ən mübarək yerlərdəndir. Qüds, Bağdad və ya Qahirə, İstanbul... Bir zamanların və indinin mədəniyyətinin cürcərdiyi, boy atdığı və dün-yaya yeni-yeni mədəni üfüqlərin açıldığı beşiklər olmuşlar.

Bakı bir sevdadır

Əslində Bakı hər bir azərbaycanlı üçün sevdadır. Doğrusu, mən ilk zamanlar Bakını çox soyuq və adamayışmaz görürdüm. Amma zaman keçdikcə Bakıya alışdım və onda tərif edə bilmədiyim gözəllikləri tapdığım şəhər oldu. Sanki hər guşəsi bir tarix xəzinəsidir. Zatən, Bakıda heç nə olmasa da **Şəhidlər Xiyabanının** varlığı bu yeri özəl qılmağa kifayət edərdi.

Şəhidlər Xiyabanının bir tac kimi durduğu və vətən şəhidlərinin qanları ilə sulandığı bu müqəddəs torpaqlar qızıl boyunbağı kimi Xəzər dənizinin sahilini əhatələyir.

Qafqaz İslam Ordusunun nal səsləri qu-laqlarımızda cingildəyir

Keçən əsrin əvvəllərində Osmanlı əsgərlərinin Qafqaz İslam Ordusu adıyla Bakını erməni işgalından xilas etmək üçün axın etdiyi yerlərdə sanki hələ də Nuri Paşanın atının nal səsləri əks-səda verir. İstiqlaliyyət prospekti ilə aşağı düşərkən Qafqaz İslam Ordusunun müzəffər ədasını görürsiniz sanki. Ya da İsmailiyyə binasının pəncərələrindən Zeynalabdin Tağıyevin və ya Musa Nağıyevin sizə baxdığını hiss edərsiniz.

Hələ İçərişəhəri demirəm. Bir Allah dostunun dəfn olunduğu Şirvanşahlar Sarayının bağçasından Bakı üçün mənəvi bir sığorta olduğunun fərqində dirmi bakihalar? Elə yanındaca fərqli əfsanələrin söyləndiyi Qız Qalasının nazəninliyi Bakını tamam başqalaşdırır sanki.

Bakı bir mədəniyyət besiyi olaraq günümüzə miras qalmış nadir şəhərlərdəndir. Atəşgahha gedərsiniz, min illik atəşin yandığını və hələ burada o zamankı insanların nəfəsini hiss edərsiniz. Ya da Mərkəzi Klinikanın bağçasında çoxlarının bilmədiyi, ta Anadoludan, Sivasdan gələn Xəlil adlı iki Osmanlı əsgərinin məzarını görərsiniz. Təzəpir məscidində, Bibiheybət məscidində və təmir səbəbiyle müvəqqəti bağlanan Şəhidlər məscidində müqəddəs və ülvi sülhdən başqa heç nə görməzsınız.

Azərbaycanın parlaq gələcəyi

Azərbaycanın sabahı heç şübhəsiz ki, bugündən daha yaxşı olacaq.

Şəhərlərin ruhunun olduğuna inanıram. Bizzət bu ruhu formalaşdırıran amil mənəviyyat öndərləridir. Yəhya Şirvani həzrətləri bu şəhərin mənəvi məhək daşıdır. Bir ananın bələlərini əmizdirdiyi kimi bu Allah dostu da şəhərin insanlarını əmizdirir sanki. Hər nə olursa-olsun, şəhər öz əsəlini tapır. Bakı həm bu cəhəti ilə, həm də çox mühüm və strateji mövqeyi ilə bir dünya markasıdır.

QAFQAZ MÜSƏLMANLARI İDARƏSİ VƏ ŞEYXÜLİSLAMLIQ

“Şeyxülislam” ərəb sözüdür: “şeyx” - qoca kişi, “Islam” isə dinin adıdır. Mənasi - İslam aləmində “qocalan nüfuzlu alim”, “mürşid”, “İslamın şeyxi” deməkdir. “Şeyxülislam” şərəflı rütbədir. Bu ad əsasən fəqihlərə (İslam hüququnu bilən) verilir. “Fiqh” də “başa düşmək”, “bilmək” deməkdir. “Füqəha” isə müsəlman hüququnu bilənlərə - fiqhin bilicilərinə deyilir. Fiqh məsələlərinin həlli ilə məşğul olan, fiqhdañ dərs deyən və ya sadəcə bu sahədə müvafiq təhsil alan və fiqh baxımından cəmiyyətin müxtəlif məsələləri barəsində mühakimələr edən adama fəqih deyilir.

lir. Fəqihin dini təlimə rəhbərlik emək hüququ olduğu üçün bu sahədə rəhbər vəzifəni aparan şəxsə “şeyxülislam” rütbəsi verilir. Əvvəllər şeyxülislam rütbəsi əsasən dövlət başçılarının məsləhəti, zəmanəti ilə din rəhbərlərinə verilərdi. Son illərdə isə şeyxülislam həmin rütbəyə seçki üsulu ilə (dini qurultaylarda səsvermə yolu ilə) seçilir.

Tarixə nəzər saldıqda şeyxülislam sözünün hicri IV əsrin ortalarından istifadə edildiyini görürük. Azərbaycanda isə miladi XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərində şeyxülislam və müfti sözlərinin istifadə edildiyinin şahidi oluruq.

Qafqazın Rus İmperiya tərəfindən işgalindən sonra burada yaşayan müsəlman əhaliyə qarşı çox sərt olan ruslar sonradan bu siyasetlərini dəyişdirmək məcburiyyətində qaldılar. 1788-ci il 22 oktyabrda II Yekaterina mərkəzi Ufa şəhərində olmaqla Rusiya müsəlmanlarının ruhani idarəsinin qurulması fərmanını vermişdir.

Daha sonra Qafqaz (Zaqafqaziya) ərazisində yaşayış müsəlmanlarının sayınevə aid olduqları məzhəbləri diqqətə alan Rusiya imperiyası bölgədə İslam təsisatlarının quruluşunda əhəmiyyətli dəyişikliklər etdi. 1823 - cü ildə Qafqaz (Zaqafqaziya) şəhərinə (dini) başçılıq etmək üçün Tiflis şəhərində şeyxülislam vəzifəsi təsis edildi. Bundan 9 il sonra - 1832-ci ildə Qafqaz sünnilərinin başçısı olan müfti vəzifəsi də təsis olunur. Lakin şeyxülislam və müfti vəzifələrinin təsis edilməsi hələ Qafqaz (Zaqafqaziya) Ruhani İdarəsinin yaranması demək deyildi. Onlar yalnız fərdi qaydada fəaliyyət göstərən dini başçılar idilər.

Şeyxülislamın rəhbərlik etdiyi idarənin

nəzdində şıə, müftinin rəhbərlik etdiyi idarənin nəzdində isə sünni ruhani idarələri 1872-ci il 5 aprel tarixli çar fərmanı ilə Tiflis şəhərində təsis edilmişdir ki, bu da 1917-ci ilin fevralına qədər fəaliyyət göstərib. Şeyxüislam və müfti çarın Qafqaz canişini tərəfindən təyin edilirdi. Ruhani idarələrin fəaliyeti isə çarizm üsuli-idarəsi tərəfindən istiqamətləndirilirdi. Bular dövlət idarəsinin bir qolu sayılırdı, ruhanilər isə çar məmurlarına bərabər tutulurdu. İslam ideologiyasını imperiya-nın səadəti naminə xeyirxah istiqamətə yönəltmək məqsədilə çarizm Qafqaz şıə və sünni ruhanilərinin idarə olunması haqqında xüsusi nizamnamə də elan edir. Həmin nizamnaməyə görə buraya (şəhər) şeyxüislamlar qazılər və axundlar, sünnilikdə isə müftilər, imam-xətblər, əfəndilər, habelə hər iki cərəyanaya daxil olan mollalar, müəzzzinlər, İslam dininin müxtəlif məddahları, seyyidlər, mürşidlər və başqaları daxil idi.

1920-ci ilə qədər Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda müsəlman ruhaniləri iki hissəyə bölündü: 1. Şeyxüislam, müfti və digər şıə və sünni ruhani idarələrinin, quberniya ruhani məclislərinin üzvləri; 2. Məscid mollaları. Bununla yanaşı olaraq, ruhanilər dini ideologiya, ehmək və əməli həyat məsələlərini həll etmək və onlara dini, ictimai qiymət vermək səlahiyyəti baxımından isə üç zümrəyə aid edildi: 1. **Ali zümrə-** buraya Qafqaz Ruhani idarələrinin başçıları - şeyxüislam və müftilər; 2. **Orta zümrə-** quberniya ruhani məscidlərinin üzvləri və qazilər; 3. **Aşağı zümrə-** yerli məscid mollaları (axundlar,

imam-xətblər, müəzzzinlər, mükəbbirlər), əməleyi-mövtlər (yas mərasimini aparanlar) və digərləri daxil idi.

Bakı və Gəncə quberniyalarının hər birində şıə və sünni cərəyanlarına aid olan və yanaşı fəaliyyət göstərən iki quberniya ruhani məclisinin sədrleri, hər məclisdə iki nəfər üzv və başqa məmurlar olurdı. Məlumatə görə, 1920-ci ilədək Zaqafqaziyada 23 nəfər şıə, 16 nəfər isə sünni qazı olub. 1823-cü ildən bu günə kimi 12 şeyxüislamımız və 11 müftimiz olub.

1943-cü il 14 aprelədə Sovet İttifaqı rəyasət heyətinin fərmanı ilə müstəqil formada dörd Müsəlman Ruhani İdarəsi quruldu. Bununla da şeyxüislam, müfti və digər vəzifəlilərin fəaliyyəti vahid idarə altında toplandı. Bunlardan birincisi, SSRİ-nin Avropa və Sibir bölgəsindəki müsəlmanların Ruhani idarəsi mərkəzi Ufa şəhəri, ikincisi Orta Asiya və Qazaxstan müsəlmanlarının Runahi İdarəsi mərkəzi Daşkənd şəhəri, üçüncüsü Zaqqafqaziya müsəlmanlarının Ruhani İdarəsi mərkəzi Bakı şəhəri və dördüncüsü Şimali Qafqaz və Dağıstan müsəlmanlarının Ruhani İdarəsidir ki onun da mərkəzi Maxaçqala şəhəri olmuşdur.

Azərbaycanda olan idarə müstəqilliyyə qədər davam etmiş və Azərbaycan müstəqilliyyini qazandıqan sonra, xüsusən də Şeyxüislam Hacı Allahşükür Paşazadənin rəhbərliyi ilə daha fərqli və müsbət cəhətləri ilə seçilməyə başlamışdır.

Məqalənin hazırlanmasında Abbas Qurbanovun *Azərbaycanda Şeyxüislamlıq* adlı magistr elmi işindən və www.qafqazislam.com saytından istifadə edilmişdir.

Əvvəller şeyxüislam rütbəsi əsasən dövlət başçılarının məsləhəti, zəmanəti ilə din rəhbərlərinə verilərdi. Son illərdə isə şeyxüislam həmin rütbəyə seçki üsulu ilə (dini qurultaylarda səsvermə yolu ilə) seçilir.

60 İLLİK ŞƏRƏFLİ ÖMÜR YOLU

Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim!

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Hacı Allahşükür Paşazadə həzrətlərinin 60 illik yubileyinin təntənəli surətdə qeyd edilməsi Azərbaycan və bütünlükdə Qafqazın ictimai-siyasi, dini və mədəni həyatında olduqca mü-hüm hadisədir. Hər şeydən əvvəl qeyd etmək istərdim ki, Şeyximiz yeni təfekkürlü bir din xadimidir. O, Sovet dövründə yetişsə də, təhsilini ateizmin tügyan etdiyi, dini təhsilə qadağa qoyulduğu bir şəraitdə alsa da, şüurlu həyatda, müstəqil fəaliyyətə İslam mədəniyyətinin ailədə aşılanan norma və etalonlarından bəhrələnərək başlamış, İslamın əsaslarını Lənkəranda, dini gizlicə, dövlətin icazəsi olmadan tədris edən müəllimlərin yanında mənimsemışdır. Sonra Buxaradakı "Mir-Ərəb" mədrəsəsi, daha sonra isə Daşkənd Ali İslam İnstitutunda aldığı təhsil onun dini biliklərinin kamilləşməsinə vəsilə olmuşdur.

Təhsilini başa vurduqdan sonra A. Paşa-zadə qısa bir müddət ərzində Bakıdakı Tə-zəpir məscidində axund, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri-Şeyxüislam seçilmiş və beləliklə onun çoxcəhətli fəaliyyəti üçün geniş meydan açılmışdır.

Sovet dövründə çox zəif idarələrdən biri olan Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi Şeyxüislam Allahşükür Paşazadənin çevik və dinamik fəaliyyəti ilə müstəqil bir təşkilat kimi az bir zaman içərisində yeniləşmiş, özünün əməli iş və təsir dairəsini daha da genişləndirmişdir. Sovet ittifaqı dağıldıqdan sonra isə MDB məkanında güclü və nüfuzlu bir dini təsisata çevrilmişdir. Bu, əlbəttə, Şeyxüislamın gözəl təşkilatlılıq qabiliyyətindən xəbər verir. Hacı

Allahşükür Paşazadə həzrətləri böyük beynəlxalq nüfuzla malik bir din xadimidir. O, Azərbaycanın və Qafqazın hüdudlarından çox-çox kənarlarda da tanınır və eşidilir. Ən mötəbər beynəlxalq konfranslarda, seminar və simpoziumlarda Şeyxüislamın məruzələri diqqətlə dinlənilir.

Allahşükür Paşazadə 1992-ci ildə Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının sədri seçilmişdir. Bu o deməkdir ki, regionun din rəhbərləri Şeyxüislamı dini lider kimi qəbul edir, bütün mühüm dini məsələlərin həllində onunla məsləhətləşirlər. Bu isə dünyanın ən münaqişəli yerlərindən biri olan Qafqazda dini sabitliyin qorunub saxlanmasına xidmət edir. Həqiqətən də bölgədəki dini sabitliyin bugünkü duruma gəlib çatmasında Şeyxüislamın rolü əvəzsiz və danılmazdır. Biz onu müdrik ağısaqqal sözünə eytiyac duylan hər yerdə görməyə almışmışq.

Allahşükür Paşazadə həzrətləri böyük beynəlxalq nüfuzla malik bir din xadimidir. O, Azərbaycanın və Qafqazın hüdudlarından çox-çox kənarlarda da tanınır və eşidilir. Ən mötəbər beynəlxalq konfranslarda, seminar və simpoziumlarda Şeyxüislamın məruzələri diqqətlə dinlənilir. Beynəlxalq İş-

lam təsisatlarının, İranda, Türkiyədə, Ərəb ölkələrində, MDB məkanında, Orta Asiyada, Afrikada hətta Amerikada fəaliyyət göstərən bir sıra nüfuzlu təşkilatların üzvü kimi Şeyxüislamın xidmətləri böyükdür. Bu da onun nəticəsidir ki, hörmətli Şeyximiz iti məntiqə, hadisələrin mahiyyətini gözəl dərk edib onların dərinliyinə nüfuz etmək, müxtəlif səbəblərin doğura biləcəyi nəticələri əvvəlcədən görə bilmək qabiliyyəyinə malik bir şəxsiyyətdir. Bu, Allah-Təalanın ona göstərdiyi lütf, bəxş etdiyi nemətdir.

Şeyxüislam Hacı Allahşükür Paşazadə həzrətləri hər zaman Azərbaycanın tale-yüklü məsələlərinin həlli istiqamətində əlindən gələni əsirgəməmiş, mürəkkəb məsələlərin həllində fəal iştirak etmiş və bu hərəkatın ön sıralarında yer almışdır. 1990-ci ilin yanvarında Sovet ordusu xalqımıza

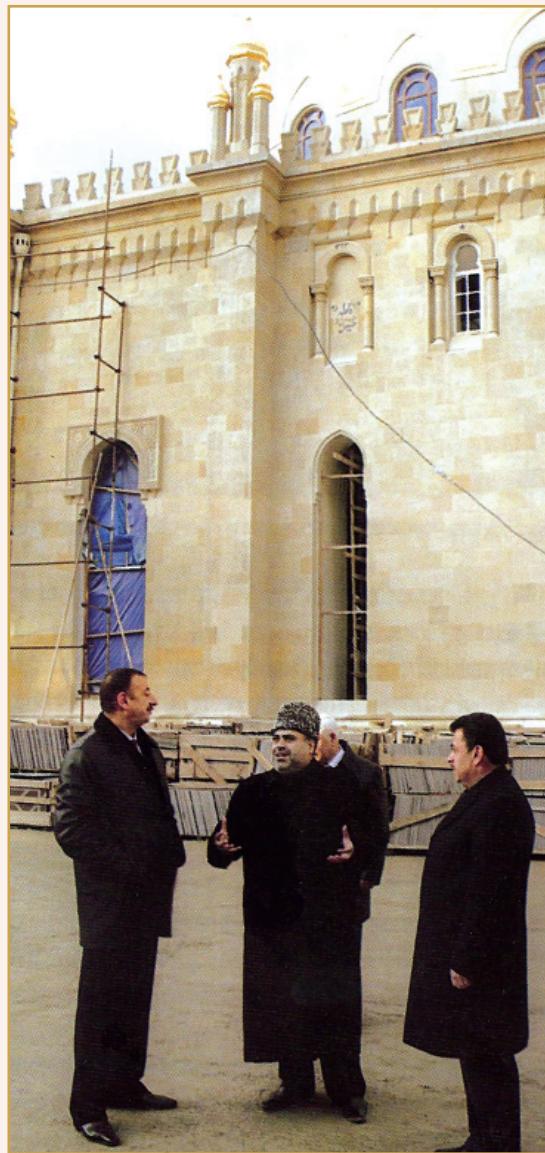

divan tutanda, Azərbaycan xalqının ümum-milli lideri Heydər Əliyevlə yanaşı, bu qanlı faciəyə ilk münasibət bildirən də məhz hörmətli Şeyximiz olmuşdur.

Şeyxüllislam müsəlman dünaysının elmi dairələrində dinlərarası və məzhəblərərəsi münasibətlər üzrə tanınmış mütəxəssislərdən sayılır. Onun tolerantlıq, məzhəblərin yaxınlaşdırılması məsələlərinə dair konseptual fikirləri maraqla qarşılanır və dəstək tapır. Şeyxin fəaliyyəti Allahın dininin saflığına, hər cür təhrifdən və təfriqədən azad olan İslamın sabitliyinin qorunmasına yönəlmışdır. Cari ildə hörmətli Şeyximizin MDB Ölkələri Müsəlman Dini Liderləri Məşvərət Şurasının sədri seçilməsi onun beynəlxalq aləmdə olan nüfuzuna yeni bariz nümunədir.

Azərbaycanda din-dövlət münasibətlərinin düzgün məcrada qurulması sahəsində də Şeyxüllislamin xidmətləri təqdirə layiqdir. Mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyev hər zaman Şeyximizi bütün dövlət tədbirlərinə dəvət etmiş və açıq şəkildə qeyd etmişdir ki, Şeyx mənim dostumdur. Hal-hazırda da Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları mərhum Heydər Əliyevin bu irsini davam etdirir. Şeyx də özünə xas olan dinamiklik, çevikliklə din-dövlət münasibətlərinin düzgün tənzimlənməsi üçün əlindən gələni edir. Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə sədaqəti, həmişə Azərbaycan dövlətinin mənafeyini hər şeydən üstün tutması Şeyxüllislama çox böyük hörmət qazandırılmışdır.

Şeyximiz həm də gözəl bir vətəndaş, fəal xeyriyyəçi, comərd insandır. Şəhid ailələrinə, yoxsullara, qacqın və köçkünlərə həmişə kömək göstərməyə, əl tutmağa hazırlıdır. İslamin "sağ əlin verdiyini sol əl bilməsin" prinsipini rəhbər tutan şeyximiz Azərbaycanda çoxlarına yardım göstərmiş, amma bunu çox da açıb ağartmamışdır. Şimali Qafqaz camaati, Gürcüstanda, Dərbənddə, Mahaçqalada yaşayan həmvətənlərimiz, ümumiyyətlə respublikamızın hüdudları xaricində, o cümlədən Orta Asiyadada, Baltikyanı ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan ic-

maları hörmətli Şeyximizin dəstəyini daima hiss edir.

Şeyxüllislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri bu gün dini, elmi və ictimai fəaliyyətinin çıxəkləndiyi bir dövrdə yaşayır. Biz ona yeni-yeni uğurlar arzulayıv, vətənə və xalqa xidmət yolunda gördüyü və niyyətində tutduğu bütün işlərdə Uca Tanrıdan kömək diləyirik. İnanırıq ki, Şeyximiz hələ uzun müddət Qafqaz müsəlmanlarına başçılıq edəcək, Allah yolunda, milyonlarla insanın rifahi naminə yorulmaz fəaliyyətini davam etdirəcəkdir.

Qoy uca Yaradanın mərhəmət və lütfü onun üzərindən heç zaman əskik olmasın! Amin!

XUDUŞUN ƏMƏLLƏRİ

Yaz təzəcə gəlmışdı. Təbiətin hər yanında oyanış, canlanma vardi. Bütün canlılar hərəkətdə idi. Qarışqalar yuvalarından çıxır, o tərəf-bu tərəfə qaçır, yenidən yuvalarına doluşurdular. Diqqətlə baxdıqda, dimdiklərdə xırda çöplər aparıb yuva qurmaq istəyən quşları görmək olurdu. Qaranquşlar evlərin eyvanlarında palçıqdan yuva qururdular. Hətta evin eyvanını çırkləndirsələr də heç kəs onlara toxunmurdu.

Kəndin həyətlərində bitib boy verən qovaq ağaclarının zirvəsində on-on beş metr hündürlükdə ala qarğı yuva qurmuşdu. Bu yuvalar yerdən baxanda çox kiçik, əl boyda görünürdü. Yuvaların sahibi olan ala qarğalar yuvadan qalxır, havada dövrə vurub təzədən yuvaya dönürdülər. Tez-tez səs salıb qarlılaşdırırlar. Səsləri aləmə yayılmışdı. Həmişə o yerdən keçəndə on üç-on dörd yaşılı bir oğlan uşağının o yuvalara baxdığını görürdüm.

Bir müddət keçdikdən sonra mən nə o qarğaların səsini eşitdim, nə də o oğlanı gördüm. Amma hər dəfə o yerdən keçəndə yuvaya baxırdım. Asta-asta külək əsəndə hiss edirdim ki, yuva ləngərli hərəkət edir. Mənə elə gəlirdi ki, quş yuvasındadır. Aradan bir aydan artıq vaxt keçmişdi. Bir gün gördüm ki, həmin yuvanın altına qarğı lələkləri dağılıb. Ağacların budaqları, kollar, demək olar ki, hər yer quş tükləri ilə örtülmüşdü. Elə həmin anda yuxarıdan bir quş lələyi firlana-firlana ağacların arasından qarşımı düşdü. Mən yerə düşən lələyi götürdüm və qarğı lələyi olduğunu gördüm. Bu hadisə

qarşısında narahat olmağa başladım. Hər gün yerə düşən lələklər çoxalırdı. Oradakı uşaqların birindən soruştum. Ay uşaq, bu nə lələklərdir? Belə cavab verdi: “Əmi, sənin xəbərin yoxdur? Xuduş o ağaca çıxıb qarğanın yumurtalarını torbaya yiğib gətirib, suda qaynatıldıqdan sonra təzədən aparıb yuvasına qoyub. Qarğa da bala çıxartmaq üçün yumurtaların üstündə kürt yatıb. İndi neçə vaxtdır ki, qarğa o yuvalada yumurtaların üstündə ölüb. Yerə tö-

külən tüklər də o qarğanın tükləridir”. Mənə indi məlum oldu ki, o uşaq yuvaya niyə baxırmış. Doğrusu, bərk sarsıldım. İki-üç gün özümə gələ bilmədim. İndinin özündə də yadına düşdükə halim dəyişir.

Bu hadisədən on beş iyirmi il keçmişdi. Yolum o tərəflərə düşmüştü. Yadıma o vaxt şahidi olduğum hadisə düşdü. Maraqlandım ki, görürüm o uşağın axırı necə olub. Bir nəfəri saxladım. Məni tanıyan adam idi. Xuduşu necə görə biləcəyimi xəbər aldım. Mənə belə cavab verdi: “Neyinə lazımdır? Dəyərsiz bir adamdır. Heç kəsin onunla əlaqəsi yoxdur.

İndi də tək-tənha qalır. Ağır xəstədir. Qapısını açan da yoxdur. Üç-dörd dəfə ailə qurub, heç birində də övladı olmayıb. Həm o qızları, həm də özünü bədbəxt elədi”.

Mənim israrımdan sonra evinə getdik. Onu görəndə bədənim ürpəşdi. Gözləri çıxura düşmüşdü. Sifəti insan sıfətinə bənzəmirdi. Birtəhər çölə çıxdım. Öz-özümə: “İlahi, sənin kərəminə şüklərlər olsun. Sən hər şeyi görür, ədalətli hökm verirsən. Hər kəsə öz əməlinə, öz ürəyinə görə...” deyə bildim.

TƏKASUR DÜNYA SEVGİSİ

Bütün zaman və məkanları əhatə edən Qurani-Kərim çox-çox əsrlər əvvəl bəşəriyyətin əsas problemlərindən biri olan bu məsələyə ciddi yanaşmış və varoluşun məqsədini ortadan qaldıran bu məsələnin həlli istiqamətində bir çox prinsiplər gətirmişdir.

Əsas mövzusu insan olan Quranın Təkasur surəsi bu qlobal problemi açıq şəkildə ortaya qoymuş və getdikcə Təkasur dünyasına çevrilən dünya insanların bu mövzuda “oyanmağa” çağırmasıdır.

Təkasur çoxluq yarısı və çoxluqla öyünmək deməkdir. Dünya malına olan düşkünlüyü Quran bu surədə “faydasız işlərlə məşğul olmaq” mənasına gələn “ləhv” ifadəsi ilə dilə gətirmiştir. Əlbəttə, unutmamaq lazımdır ki, Quran “çox mala” qarşı deyil; ancaq onu çoxaltma hərisliyinə qarşıdır. Burada məşhur İslam alimi Cüneyd Əl-Bağdadının dedikləri yada düşür: “Fəqr heç bir şeyə sahib olmamaq deyil, dönyalara sahib olsan da heç bir şeyin sənə sahib olmasına icazə verməməndir”.

Hətta bu sevgi o qədər artdı ki, insan bu dünya ilə o biri dünyasının ən çox yaxınlaşdığı yer olan qəbirləri belə bu sevgiyə bulaşdırdı. Qəbirlərin sayının çoxluğuyla belə öyündü. Və insanın bütün həyatını sadəcə bu sevgi ilə keçirdiyini deyir bu surə.

“Adəm övladının iki vadidə dolu mali olsa üçüncü bir vadidə daha istəyər. Adəm

Dünya sevgisi bu dünyada yaşayın insanın ən təbii haqlarından biridir. Ancaq bu sevginin “həddi aşması” onu qeyri-təbii haqq halına gətirir. Dünya öz kriteriyalarına görə ələ alındıqda, öz ölçü vahidləri ilə çəkildikdə çox əhəmiyyətli dəyər kimi görünür. Lakin kainatın kriteriyalarına görə ələ alındıqda və axırətin ölçü vahidlərinə görə çəkildikdə onun cox da əhəmiyyətli olmadığı ortaya çıxır.

Bir çox dəyərlərlə dünya səhnəsinə gələn insanın bu dəyərləri heçə sayıb sadəcə dünya sevgisinə yönelməsi onun yaradılış və var oluşuna tərsidir. Özünü tamamilə dünya sevgisinə həsr edən “çox yönlü” insan getdikcə “tək yönlü” insana çevrilir və bunun nəticəsində də insanlığın zirvəsi olan “kamil insana” gedən yol yavaş-yavaş gözdən itir.

Təkasur çoxluq yarışı və çoxluqla öyünmək deməkdir. Dünya malına olan düşkünlüyü Quran bu surədə “faydasız işlərlə məşğul olmaq” mənasına gələn “ləhv” ifadəsi ilə dilə gətirmişdir. Əlbəttə, unutmamaq lazımdır ki, Quran “çox mala” qarşı deyil; ancaq onu çoxaltma hərisliyinə qarışdır.

övladının qarnını ancaq torpaq doldurar..” hədisi də məhz “öz varlıq səbəbini unudan” insanın rəsmini çəkir biz insanlar üçün.

Ancaq insan bu sevginin əsiri olmağa davam edəcəksə o zaman onun ağırlığı altında qalaraq məhv olacaq. Qəflət yuxusundan oyanmayan insan unutmamalıdır ki, həqiqəti daha sonra mütləq öyrənəcəkdir. Ona “əmanət” olaraq verilən nemətlərin hər birindən sorğu-sualı tutulacaqdır deyən Quran bu qlobal xəstəliyə tutulan bəşəriyyətə yenidən xəbərdarlıq edərək son dəfə bir daha düşünməyə dəvət edir:

“(Ey insanlar!) Bilin ki, dünya həyatı oyuncuq, bər-bəzək, bir-birinizin qarşısında öyünmək və mal-dövləti, oğul-uşağı çoxaltmaqdan ibarətdir. Bu elə bir yağışa bənzəyir ki, onun yetişdirdiyi bitki (məhsul) əkinçilərin xoşuna gələr. Sonra o quruyar və sən onun saralıb soldığunu, daha sonra çör-cöpə döndüyüünü görərsən. (Dünya malına aldananları) axırətdə şiddətli əzab, (dünya malına uymayanları isə) Allahdan bağışlama və razılıq gözləyir. Dünya həyatı aldanışdan başqa bir şey deyildir.” (əl-Hədid, 20)

Qoca Qartal

Pərvaz elə göylərdə qanad çal, Qoca Qartal
Seyr et necədir göydəki əhval, Qoca Qartal

Yerdən göyə bax, amma ki, göydən yerə baxma
Sən hər kəsə bir gözlə nəzər sal, Qoca Qartal

Tənha dolanıb zirvədə könlün bulanarkən
Sal yadə ötən gəncliyi dərhal, Qoca qortal

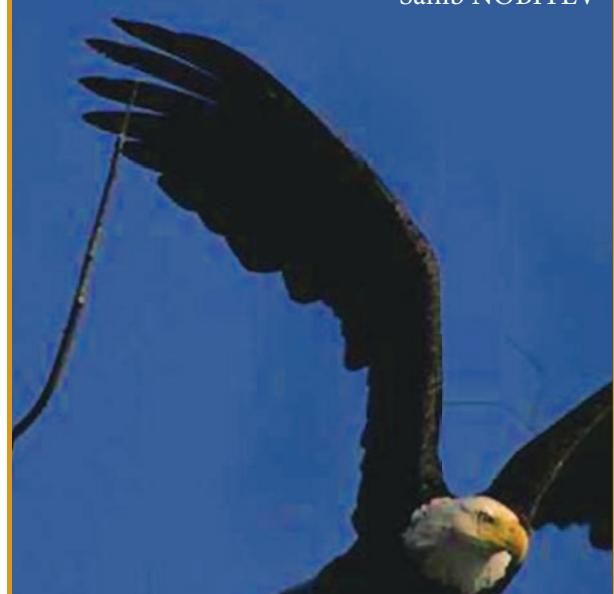
On sərçəni bir yerdə görüb zirvə başında
Təkdir deyə dinməz dayanıb lal, Qoca Qartal

Bica yerə qəm eyləmə təksən, bu əbəsdir
Qəm yoxsa salar qəlbinə yüz xal, Qoca qortal

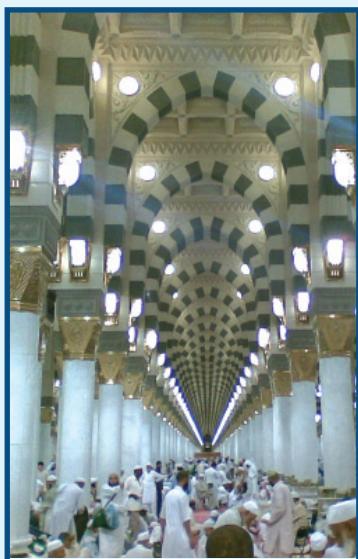
Min dövrə vururlar başın üstündə buludlar
Bax onlara uçmaq həvəsin al, Qoca qortal

Sahib, qoca qortal neçə dillərdə şüardır
Xanəndə oxuyur qoca qortal, Qoca Qartal

Sahib NƏBİYEV

MƏDİNƏYİ-MÜNƏVVƏRƏDƏ BİR BAŞQADIR RAMAZAN

Ilk ümrə ziyarətimi 20 il əvvəl Ramazan ayında etmək qismət olmuşdu. Budəfəki ümrə ziyarətimin ayrıcalığı təhəccüdləriylə fərqlənən son on günə təsadüf etməsi idi. Əhya gecələrinin də içində olduğu busəfərki ümrə bambaşqa mənəvi ləzzətlərlə dolu idi. İki yol yoldaşımıla getdiyim builki Ramazan ümrəsində yaşadığım hissləri və qarşılaşdığını bir neçə hadisənin məndə oyatlığı təəssüratı jurnalımız vasitəsiylə sizinlə paylaşmaq istədim.

Kiçik həcc deyilən ümrə

Ümrə ziyarəti Ramazani-Şərifdə ifa edilərsə Həzrət Peyğəmbər -səllallahu əleyhi və səlləm- tərəfindən bir həcc savabı müjdəsi verilmişdir. Ümrə ibadəti həcc ibadəti ilə müqayisədə çox sadədir. Ehramlı olaraq Kəbəni təvaf etmək, Səfa-Mərvə təpələri arasındaki səyi (qaçış) tamamlamaq və başın təraş edilməsiylə

yerinə yetirilir. Ümrə bir məkanda, Kəbədə sona çatır. Həcdə isə əlavə olaraq yenidən ehrama girib Ərəfat və Müzdəlifə vəqfələrindən sonrakı üç gündə şeytanı daşladıqdan sonra hədy qurbanı var. Başın təraş edilməsi ilə ehramdan çıxılır. (Quran həccinə niyyət edənlər isə ümrə və həcci bir ehramla yerinə yetirirlər)

...Ziyarət Aləmlərin Rəbbinin evinə, Həramına olduqda, Aləmlərin Sultanına olduqda etdiyiniz səyahət də səyahətlərin sultanı olur. Çünkü o bölgədə sizin adınız artıq duyufur-Rahməndir. Yəni Allahın müsafirlərisiniz. Belə olduğu üçün də ev sahibinə qarşı daha da diqqətli olmaq gərək. İbadətlərinizin minlərlə, yüz minlərlə qat savabla mükafatlandırılacağı məkanlardasınız. Amma bir şərtlə; ehsana aparan yoldakı həssaslığı mühafizə edən haləti-ruhaniyyə içində olmaq gərək. Heç şübhəsiz ki, həccin də, ümrənin də layiq olanlar üçün çox dərin mənaları var.

Ömrünüz boyu minlərlə, hətta on minlərlə kilometrlik məsafələrdən yönəldiyiniz və xəyali olaraq rabitə qurdugunuz məkanların havasını tənəffüs etmək çox böyük bir xoşbəxtlik və qismətdir. On altı gün ərzində tənəffüs etməyə çalışdığımız havanı Mədineyi-Münəvvərədən başlamaq şərtiyələ sizinlə paylaşmaq istəyirəm.

Hüzuruna gəldik, ya Rəsul!

“Məni vəfatımdan sonra ziyarət edən sanki həyatımda ziyarət etmiş kimidir.” demişdin, ya Peyğəmbər! Bir səhər vaxtı əmin Həmzənin və dostlarının olan Uhud şəhidlərinin hüzurundan keçərək səninlə nurlanmış şəhərinə gəldik. Hüzuruna qəbul et, nə olar!..

Məhəmməd İqbal Mədinədən qayıdan hacıları ziyarət edərək verdiyi “Mədineyi-Münəvvərəni ziyarət etdiniz! Üx-rəvi Mədinə bazarından qəlbınızı hansı hədiyyələrlə doldurdunuz? Gətirdiyiniz maddi hədiyyələr, təkkələr, təsbehlər, səccadələr bir müddət sonra köhnələcək və yox olacaq. Solmayan, qəlbərə həyat verən Mədinənin ruhani hədiyyələrini gətirdinizmi?” suali Rövzeyi-Mutahharanı ziyarət əsnasında məndə fərqli şəkildə təzahür etdi. Bunları düşündüm:

Ruhi-Nəbi məndən soruşa ki, “Ey ümmətim! Azərbaycandan hüzuruma nə ilə gəldin?”

“Hüseynlərdən, Həsənlərdən, Əhmədlərdən, Əlilərdən, Fatimələrdən, Zeynəblərdən salam gətirdim” -desəm “Salamı hər kəs göndərir və gətirir. Sən hüzuruma hansı gözəl əməlinlə gəldin?” - deyərsə o zaman nə cavab verərəm? -düşüncəsiyle hüzuri-Nəbiyə doğru irəliləyərkən özümüz ona bu cür tanıtdığımı xəyal etdim. “Ya Rəsulallah! “Vəfatımdan sonra da əməlləriniz mənə çatdırılır” deyirsən. Sənə təqdim edə biləcəyim elə də çox əməlim yoxdur. Amma mən sənin ümmətinə israrla sənə salətu-salam gətirmələrini töv-

siyə edən Übey bin Kəblə aranızda keçən dialoqda bütün duaların yerinə sənə salətu-salam gətirməsi tapşırığını xatırladan, hər dəfə salavati-şərifə başlayarkən vəzifələnmiş bir mələyin onu sənə çatdırduğunu, səninsə çox səxavətli və ümmətinin çox sevən bir peyğəmbər olaraq on misliylə cavab verdiyini, Allahın və mələklərinin sənə salətu-salam gətirdiyini, Rəbbimizin bunu bizə də əmr etdiyini davamlı xatırladan ümmətin Lokman... Daxilək, ya Rəsulallah! Şəfaət, ya Rəsulallah!” deyə-deyə atılan təlaşlı, amma ümid dolu addımların şirinliyini anlatmaq üçün kəlmələr aciz qalır.

Babus-Səlamdan girib Cibril qapısından çıxdığınız zaman mənəvi bir süzgəcdən keçmişcəsinə paklanmış olduğunuzu hiss edirsınız. İndi hər səhər könlünüzə qonaq etdiyiniz Fəxri-Aləmin özü sizi rövzəsinə qonaq etməkdədir.

Oralarda mənəvi əlaqələri ən güclü hala gətirə bilmək üçün zahiri atmosfer də ən zirvə nöqtədədir. Çünkü Həzrət Peyğəmbərin cənnət bağçalarından bir bağça olaraq tərif etdiyi yeri də əhatə edən bu məkan qəlbin ilahi məhəbbət naxışları ilə zinətlənib ülviyət qazandığı bir məkandır.

Babus-Səlamdan girib Cibril qapısından çıxdığınız zaman mənəvi bir süzgəcdən keçmişcəsinə paklanmış olduğunuzu hiss edirsınız. İndi hər səhər könlünüzə qonaq etdiyiniz Fəxri-Aləmin özü sizi rövzəsinə qonaq etməkdədir

TƏFƏKKÜR

QƏLBLƏR QATILAŞMASIN!

Camaatdan bir qrup Həsən Bəsri həzrətlərinin yanına gələrək:

“Ya Şeyx! Qəlbimiz qəflət yuxusundadır. Artıq heç bir sözün təsiri olmur. Nə olar, bizi qəflətdən ayıltmaq üçün nəsihət edin!..” –dedilər. Belə buyurdu:

“Kaş ki, sizin qəlbləriniz yuxuda olaydı... Çünkü yatan adam tez oyanar. Mən sizin qəlbinizin ölmüş olmasından qorxuram. Çünkü nə qədər oyandırmaq istəyirəm, amma yerindən tərəpənmir.”

Bu sözlər qarşısında dəhşətə gələrək:

“Ya Şeyx! Bu hökmünüzlə bizi qorxudursunuz.” –dedilər.

Həsən Bəsri həzrətləri buyurdu ki:

“Əgər bu gün qorxsanız, sabah qiyamət günü əmin olarsınız. Vay o adamın halına ki, bu gün burada qorxmalı olduğu (əmr və qadağalardan) qorxmur!..”

Allah-Təala bizə müstəsna nemət olaraq lütf etdiyi, hissiyyat mərkəzi olan “qəlb” in bu ilahi imtahan aləmində daima ilahi sərr və hikmətlərin doyumsuz heyranlığı içinde olmasına arzu edir. Bununla da Haqqqa yaxınlıq və dostluğun riqqət və həssaslığı içinde, təqva üzrə bir qulluq həyatı yaşamağımızı istəyir. Faniliyi idrakın qazandırığı qəlb ayıqlığına sahib olmağımızı istəyir.

Qəflət, yəni dünyəvi və nəfsani şərtlənmələr idrakın zəifləməsinə, həssaslığın korşalmasına və qəlbini qatlılaşa səbəb olur. Bu xəs-

teliyin ən təsirli müalicə yollarının başında “təfəkkür” gəlir. Çünkü təfəkkür insanın çox vaxt şüursuz şəkildə içində sürükləndiyi xəta və üsyənlərin fərqinə varıb onları düzəltməyə yönəlməyin ən mühüm vəsiləsidir.

NƏYİ TƏFƏKKÜR EDİRİK?..

Təfəkkür qayəsiz, şüursuz və nəfsani bir düşünmə fəaliyyəti deyil. Hər insanların müəyyən bir şəkildə düşüncələrə dalması tamamilə normaldır. Fəqət hər kəsin təfəkkür sayəsində gedib çatacağı nöqtə qəlbini səviyyəsinə görə bir-birindən fərqlənir. Çünkü təfəkkür də bir çox nemət kimi ikiyüclü bıçağa bənzəyir. İstifadə olunduğu istiqamətdə xeyrə də vəsilə olur, şərə də... Buna görə də kimisi düşüncələriylə ruhaniyyət üfüqlərinə qanad açar-kən, kimisi də nəfsin azgınlığı içinde ömrünü ziyan edər.

Həzrət Mövlana'nın bu misalı bizim üçün necə də gözəl bir üfüq açır:

“İdarəcılər hovuzu, xalq isə hovuzu dolduran borulara bənzəyir. Əgər borulardan pis su gələrsə hovuz pis suyla, təmiz su galərsə hovuz təmiz suyla dolar.”

İnsan vücudunda təfəkkür və hissiyyatın mərkəzi olan “qəlb” də hovuz kimidir. Mərhum Necip Fazılın diliylə desək, bu hovuzu dolduran boru ikidir: birindən nur axar, o birindən kir... Yəni bu borulardan davamlı şəkildə nəfsani iştahlar, ehtiras və qəflətlər axarsa, daxili dünyamız zibilliyə çevrilər. La-

kin bu borular feyz və ruhaniyyət bulaqları mənbəyinə çevrilərsə, qəlblər hikmət dəryası halına gelər.

Allah-Təala bizdən ruhani təfəkkür istəyir. Əks halda təfəkkür istedadı nəfsani arzuların anaforunda həlak edilmiş olar. Çünkü haqq ilə məşğul olmayan bir qəlbə batıl işgal edər.

Kainatda hər şey qəlbin seyr etdiyi bir vitrindir. Şübhəsiz ki, qəlb hər vitrindən bir təsir alır. Buna görə də diqqət edilməlidir ki, qəlb Rəhmani vitrinləri seyr edir, yoxsa nəfsani vitrinləri? Adamın barmaq izi maddi kimliyini göstərdiyi kimi, seyr edib təfəkkürünə qazandığı vitrinlər də onun mənəvi kimliyini formalasdırı.

Digər tərəfdən ruhani təfəkkür qabiliyyəti insanı digər məxluqatdan ayıran, fərqləndirən və üstün qılan bir xüsusiyyətdir. Mövlana həzrətləri necə də gözəl buyurur:

“Ey qardaş! Bədənin ət və sümükdən ibarət olaraq (yəni maddi cəhətdən) heyvanlarla eynidir. Sən təfəkkürlə həyat tapmalısan. Təfəkkürün güldürsə san bir gül bağçasındasən. Əgər tikan kimi düşünürsənsə (nəfsani arzuların əsiri isən) tonqalda yanacaq bir kötüksən!”

İnsan oğlu təfəkküründən doğru istifadə etdikdə ruhən yüksələrək mələklərdən üstün mərtəbəyə nail olar. Lakin nəfsinə möglub olub bu vəsfini zay edərsə o zaman digər məxluqlardan heç bir fərqi qalmaz. Ayeyi-kərimədəki “...Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə, ondan daha çox zəlalət yolundadırlar.” (əl-Furqan, 44) xitabının möhtəvasına girər.

Mövlana həzrətləri ruhani təfəkkürdən uzaq qalan qafillərin düşdükləri tərəddüdülu halı bu təsbehələ izah edir:

“Bir öküz Bağdada gəlir və şəhəri başdan-ayağa gəzir. (Bir çox mədəniyyətin beşiyi olan, ortasından şiril-şiril axan Daclə çayı ilə ilahi sənətin müstəsna sərgisi olan) Bağdad şəhərində xoşuna gələn nemət kimi ancaq yemiş-qarpız qabıqlarını görür... Öküzlə eşşayın seyrinə layiq olan da ya yola tökünlən samandır, ya da yolların kənarında bitən çəmənlikdir!”

Arif bir şəxs necə də gözəl deyir:

“Bu kainat aqillər üçün seyri-bədayı (ağillilar üçün əsrar və ilahi sənəti qəlbən seyr edə bilmək), axmaqlar üçünsə yemək və şəhvətdir.”

Təfəkkür nemətini nəfsani arzulara ram edib ruhani təfəkkürdən uzaq qalmaq qəlbə

kor və kar edərək ilahi həqiqətlərə qarşı hissiyyatsızlaşdırır. İçində yaşadıqları ilahi imtahan dərsxanasında qaş-qabaqlı çöhrəylə gəzənlərin dünyada qəflət içində oynadıqları gözbağlayıcı oyunu axirətdə əbədi korluqla nəticələnəcəkdir. Necə ki, ayeyi-kərimədə buryurulur:

“Bu dünyada (Allahın dəlillərini, möcüzələrini görməyib gözü və qəlb) **kor olan axirətdə də kor olar və** (haqq) **yoldan daha çox azar!”** (əl-İsra, 72)

HƏQİQİ TƏFƏKKÜR İQLİMİ...

Göz görə bilmək üçün işığa möhtac olduğu kimi qəlb də təfəkkürdə ruhani dərinlik təmin edə bilmək üçün “Quran və Sünne”nin nuruyla aydınlanması möhtacdır. Çünkü insan ağlı ancaq Quran və Sünne işığında haqqə və xeyrə çatacaq şəkildə programlanmışdır. Bu səbəblə Quran və Sünnenin açdığı təfəkkür üfüqü olmasaydı sərf ağlımızla bir çox həqiqəti həm qavraya, həm də ifadə edə bilməzdik. Filosofların düçər olduqları dalanlarda həlak olardıq.

İnsan bu dünyaya boş bir kaset olaraq gəlir. Bu kaset Quranla dolduğu zaman insan kamilliyyə qovuşur. Quranı-Kərim müxtəlif ifadələrlə düz 137 yerdə mömin olanları ilahi hikmət və həqiqətlər üzərində təfəkkür səfərbərliyinə çağırır.

Kainatdakı qüdrət axışları sanki səssiz və sözsüz ilahi şeirlərdir. Bu şeirləri oxuya bilmək qəlblərdəki duyuşların dərinliyi nisbətində mümkündür. Geniş bir qəlb aləminə sahib olan Allah dostları kainatdakı ilahi sənət əsərlərinə səthi nəzərlə deyil, geniş və dərin bir dəryaya baxılmış kimi nəzər edər, damlada gizli olan dəryaları görərək mənə iqlimlərinə yol açarlar. Qəlbən Allaha vasil olmayı qayə bilən təsəvvüf əhli də bu qayəyə çatdıracaq olan yeganə yol olan Quran və Sünne həyatlarının məhvəri qılımışlar. Üzərində dərin-dərin düşünülməsi əmr edilən bir çox Quran ayələrini vird halına gətirmişlər. Quranın incə mənalarını qavraya bilmək üçün qəlblərini paklamağın zərurətinə inanmışlar.

Şair Necip Fazıl o yüksək ruhların Quran və Sünne iqlimində çatdıqları təfəkkür dərinliyinin onları necə təvazö və heçlik duyğusuna sövq etdiyini belə təsvir edir:

O ərlər ki, könül fəzasdalar,
Torpaqda sürünmə əzasındalar...
Ulduzları təsbih-təsbih çəkər də,
Namazda arxa səf hizasındalar...

KAİNAT KİTABINI OXU!

Qurani-Kərim kimi ilahi qüdrət və əzəmət təcəlliləriyle dolu bir hikmətlər kitabı olan kainatda yaşadığı halda təfəkkür etməmək insanlıq heysiyyatına yaraşmaz. Çünkü bu aləmdə mövcud olan hər bir zərrə qəlbi diri olan insanla danışır. Bütün varlıqlar özünəxas dil-lə haqqı bəyan edir. Kainatda elə bir zərrə yoxdur ki, Xaliquini tanmasın. Bütün məxluqat onları yoxdan var edən Allah-Təalanın möhürünnü daşımaqdadır. İnsanın borcu ilahi qüdrət axışlarının təfəkküründə dərinləşərək bu ilahi möhürləri ibrət nəzəriylə görə bilməkdirdir.

Gözləri görməyən bir adam belə günəşin doğduğunu görməsə də hərarətindən anlayar. Elə isə ağıl və idrak sahibi olan insanın kainat kitabında ilahi qüdrət qələminin çəkdiyi xariqələr qarşısında anlayışsız qalması, zehni və qəlbi olaraq əsərdən müəssirə, sənətdən sənətkara yol tapa bilməməsi necə də həzindir. Ayeyi-kərimdə buyurulur:

“Allah yanında (yer üzündə) gəzən canlıların ən pisi (haqqı) dərk etməyən karlar və lallardır.” (əl-Ənfal, 22)

İlahi həqiqətlərlə təchiz olunmuş aləmdə yaşayan insanın Allahanın varlığını və birliyini dərk edə bilməməsi əbəsdir. Bir Haqq dostunun buyurduğu kimi:

“Allah-Təala o qədər zahirdir ki, zühurunun şiddətindən qaibdir.”

Aşağıdakı qissə bu həqiqəti necə də gözəl ifadə edir:

Allah dostlarının böyüklerindən olan Cüneyd Bağdadi həzrətləri günlərin birində bir çox adamın təlaşla harasa qəçdiğini görür. Onlardan soruşur:

“Bu təlaş və həyəcanla hara gedirsiniz?”
Onlar da:

“Filan yerdən bir alim gəlib. Allahan varlıq

və birliyini minlərlə dəlillə izah edir. Ondan faydalanağa gedirik. İstəyirsiniz, siz də gelin!” –deyirlər.

Bu cavab qarşısında Cüneyd həzrətləri acı təbəssümələ belə deyir:

“Görən gözlər, eşidən qulaqlar və hiss edən qəlblər üçün kainatda saysız-hesabsız ilahi şəhadət tərənnümləri və dəlillər var. Şəxsən Al-lahın özü haqqında nə qədər şəhadəti var. Ey shali! Bütün bunlara rəğmən hələ də şübhəsi olan varsa buyursun getsin! Bizim qəlbimizdə gümanın (şübhənin) qırıntısı da yoxdur.”

Kainat kitabı oxuya bilən bir insan bütün kainatın son dərəcə incə və həssas bir hesabla ilahi təzimə boyun əydiyini görüb, aləmin əşrəfi olan insanın hesabsız, gəlişigözəl və nəfsaniyyətə məğlub olaraq hərəkət etməsinin nə qədər ağılsızlıq və insafsızlıq olduğunu an-

layar.

Xülasə, Haqqın razı olacağı bir təfəkkür fəaliyyəti ancaq Quran və Sünə ruhaniyyəti ilə bəslənən zehni və qəlbi zəmində gerçəkləşir. Belə bir təfəkkürün ən son hədəfi də:

- Kainatın Xaliqui olan Al-lah-Təalanın varlığına vaqif olmaq,

- Onun qüdrət və əzəməti qarşısında heçlik və acizliyimizi qavramaq,

- Onun verdiyi saysız nemətlərin şürkünü etməkdən aciz olduğumuzun şüurunda olmaqdır. Beləcə, həssas bir qəblə təqva üzrə bir qulluq həyatı yaşamaqdır.

İBADƏT HƏYATINDA TƏFƏKKÜR

Ruhani bir təfəkkür təhqiqi imana çatmağa səbəb olar. Elmin irfana dönəməsi üçün təfəkkür üfüqündən sözülrək qəlbə nəqş edilməsi lazımdır.

Vəhb bin Münəbbih -rəhmətullahi əleyh- buyurur:

“Çox təfəkkür edən mütləq şəkildə bilikli olar. Həqiqi mənada bilikli olan da mütləq saleh əməllər işləyər.” (Ehya, IV, 764)

İbadətlər ancaq xüsu və mütiliklə ifa edildikdə səviyyə qazanır. Təfəkkür ibadətlərdə

xüşunu təmin edir. Çünkü təfəkkür möminə ibadət edəcəyi əsnada kimin hüzurunda olduğunu şur və diqqətini qazandırır. Bu səbəblə təfəkkür dərinliyi içində ifa edilən ibadətlərlə qəflət içində ifa edilənlər arasında çox böyük bir səviyyə fərqi vardır.

Həzrət Əli (r.a) da:

“Elmsız ibadətdə, təfəkkürsüz Quran tilavətində fayda və feyz azalar.” buyuraraq məqbul ibadət həyatı üçün təfəkkürün zərurətinə işaret etmişdir.

Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s) da:

“Təfəkkür kimi ibadət yoxdur” (Əli əl-Müttəqi, Kənzul-Ümmal, XVI, 121) buyuraraq qəlbin təfəkkürlə feyzlənməsini və onu ibadət səviyyəsində gördüyünü bəyan etmişdir. Yəni nəfsani ehtiraslardan xilas olmaq, qəlbə incəldib zərifləşdirmək, imanı qüvvətləndirmək, lüzumsuz əndişələri tərk edib həyatda səadət əldə etmək üçün təfəkkür gərəkli olduğu kimi, ibadətlərin qəbulu üçün də şərtidir.

RƏSULULLAHIN TƏFƏKKÜR HALI

İnsanlıq içində təfəkkür və hissiyyat dərinliyi baxımından ən zirvə təcəllilərə məzhər olmuş yeganə örnək şəxsiyyət heç şübhəsiz ki, Rəsulullah (s.ə.s) dir. Allah dostlarından Əhməd ər-Rifai həzrətləri buyurur:

“Təfəkkür Həzrət Peyğəmbərin ilk əməlidir. Zira bütün fərzlərdən əvvəl onun ibadəti Allahın məxluqatını və nemətlərini düşünməkdən ibarət idi. Elə isə siz də təfəkkürə möhkəm sarılın və onuibrət vəsiləsi edin.”

Həqiqətən Allah Rəsulu peyğəmbərliliklə vəzifələndirilməsinə az qalmış özünü təfəkkürə vermişdi. Xüsusilə də Hira mağarasında günlərlə inzivaya çəkilmiş və atası İbrahim (ə.s) kimi göylərin və yerin ruhaniyyətindənibrət almaq və Kəbəni seyr etmək surətiylə dərin təfəkkür iqliminə girmişdi.

Rəsulullah (s.ə.s) daha sonrakı həyatında da -daima üzündə təbəssüm olsa da- qəlbən hüznü və fikirli idi. Zərurət olmadan danışmaz, sükunət hali daha uzun çəkərdi. Ümətini də hər fürsətdə Allahın yaratdıqları üzərində təfəkkürə dəvət edər, insanın təfəkkürə möhtac olduğunu təlqin edərdi. Bir hədisi-şərifində də:

“Rabbim mənə sükutumun təfəkkür olmasını əmr etdi...” buyurmuşdu. (İbrahim Canan, Hədis Ensiklopediyası, XVI, 252, 5838 nömrəli hədis)

Əgər insan danışacaqsa sükutdan daha qiymətli hikmətlər söyləməlidir. Əks təqdirdə susmalıdır. Rəsulullahın çox az danışması, sükutunun uzun sürməsi bizi çox danışmaqla təfəkkürə fürsət tapmayan qafillər kimi olmaqdan uzaqlaşdırmaq mahiyyətindədir.

Həsən Bəsri həzrətləri buyurur:

“Sözü ibrət olmayanın danışlığı yersiz, təfəkkür etməyənin sükütu boş, ibrət nəzəri ilə baxmayanın baxışları xətadır.” (Ehya, IV, 764)

Yenə Həsən Bəsri həzrətləri: *“Yer üzündə haqsız yerə* (layiq olmadıqları halda) *təkəb-bürlük edənləri ayələrimi anlamaqdan yayanıdracağam...”* (əl-Əraf, 146) ayəsinin təfəsirində:

“Allah-Təala belə insanların qəlblərini ilahi əzəmət üzərində təfəkkürdən uzaqlaşdırar.” buyurmuşdur. (Ehya, IV, 764)

Həzrət Peyğəmbərin təfəkkür həyatına dair xatırəsini Hz. Aişə anamız belə nəql edir:

“Bir gecə Rəsulullah mənə:

“Ya Aişə, izin verirsənsə gecəni Rabbimə ibadətlə keçirrim.” –dedi. Mən də:

“Vallahi səninlə birlikdə olmayı çox sevirəm. Ancaq səni sevindirən şeyi daha çox sevirəm.” –dedim.

Ayağa durdu, gözəlcə dəstəməz aldı və namaza başladı. Ağlayırdı. O qədər ağladı ki, paltarı, mübarək saqqalı, hətta səcdə etdiyi yer göz yaşlarında islandı. O, bu halda ikən Bilal namaza çağırmaq üçün gəldi. Rəsulullahın ağladığını gördükdə:

“Ya Rəsulallah! Allah-Təala sizin keçmiş və gələcək günahlarınızı bağışladığı halda nə üçün ağlayırsınız?” –dedi. Bu zaman Allah Rəsulu (s.ə.s):

“Allaha çox şükür edən bir qul olmayımmi? Vallahi bu gecə mənə elə ayələr nazıl oldu ki, onu oxuduğu halda təfəkkür etməyənlərə yaziqlar olsun!” –buyurdu və bu ayələri oxudu:

“Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsində (bir-birinin ardınca gəlib-getməsində) *ağıl sahibləri üçün* (Allahın varlığını, qüdrətini, kamalını və əzəmətini sübut

edən açıq) dəllillər vardır. O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər (və deyərlər): “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamışın! Sən pak və müqəddəssən! Bizi cəhənnəm odunun əzabından (Özün) qorū! (Ali-İmrən, 190-191)” (İbn Hibban, II, 386)

Gördüyümüz kimi Allah Rəsulu ilahi əzəmət təcəllilərinin təfəkkürü içində sabahlara qədər göz yaşı tökmüşdür. Ümməti-Məhəmməd olaraq biz də qətblərimizin zərafəti üçün ilahi qüdrət axışlarının təfəkkürü ilə məşğul olmalıyıq.

ƏSL MƏRİFƏT...

Qurani-Kərimdəki hər bir ilahi and “İlahi əzəməti gör, tanı və bu əzəmət qarşısında özünün bir heç olduğunu unutma!” mənasında bir təfəkkür təlqinidir. Məqbul olan qulluqda Rəbbin qüdrət və əzəmətinin sonsuzluğu qarşısında bəndənin hər an heçliyini və acizliyini etiraf etməsini lüzumlu qılın.

Həqiqətən də bəşər olaraq dünya şərtlərində sahib olduğumuz idrak qabiliyyətimiz məhdud, ilahi həqiqətlərsə sonsuzdur. Ağıl sanki əl tərəzisinə bənzəyir, lakin çəkiləcək olan həqiqət dağların çəkə bilməyəcəyi ağırlıqdadır. Allah-Təalanın insan idrakına bildirdiyi həqiqətlər ilahi həqiqətlərin ancaq cüzi bir qismidir. Görəsən bu cüzi qismin nə qədərinə vaqif ola bilirik?!

Bu bir həqiqətdir ki, sadəcə idrakımızın qavraya biləcəyi ilahi həqiqətlərə belə tam mənasiyla vaqif ola bilsək mərifətullah, məhəbbətullah və xəşyətullahdan ikiqat olar, al-nimizi səcdədən qaldırmadan son nəfəsimizi gözləyərdik.

“Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alımlar qorxar.” (Fatir, 28) ayəsi gərəyincə Haqqı taniya bildiyimiz nisbətdə Ona qarşı təqva duyğularımız inkişaf edər. Bişri Xəfi həzrətləri belə deyir:

“Əgər insanlar Allah-Təalanın əzəməti haqqında (layiqinçə) təfəkkür etsələr, nə Ona üsyan edə, nə də günah işləyə bilərdilər.” (İbn Kəsir, I, 448)

Haqq dostu Xatəmi Əsam həzrətləri də:

“İbratla baxmaqdan elm artar, zikr sayəsində məhəbbət artar, təfəkkür sayəsində isə təqvada mərhələ qət edilər.” buyurmuşdur. (Ehya, IV, 765)

Allah-Təalanın bizə bildirdiyi həqiqətləri dünyadan aldığımız təcəllilər nisbətində qavrayırıq. Bu ilahi bəyanların məhdud idrakımızda meydana gətirdiyi məna ilə onun həqiqəti arasında da kim bilir necə əzəmətli bir mahiyyət fərqi var?! Vaqif ola bildiyimiz ilahi həqiqətlərdən kənarda kim bilir insanın qavramaqdan aciz qaldığı üçün bəşəriyyətə ətədirilməmiş daha necə möhtəşəm həqiqətlər var!.. Gözləri qeyb pərdəsiylə örtülmüş, sanki gözbağlayıcı oynayan uşaqlar kimi əlimizlə axtarib tapa bildiyimiz həqiqətlər ilahi elmin yanında nə qədər də cüzdirdir!...

Aləmlərə rəhmət olaraq göndərilmiş Həzrət Peyğəmbər:

“Əgər mənim bildiklərimi bilsəydiniz az güllər, çox ağlayardınız.” –buyurmuşdur. (Buxari, Qusuf, 2; Müslim, Salət, 112)

Rəsulullah (s.ə.s) bəşəriyyət içinde mərifətullahın zirvəsinə yüksəlməsinə baxmayaraq yenə də tez-tez duasında:

“Ya Rabb! (Səni təsbih və təqdis edirik) Biz Səni layiq olduğunu mərifətlə tanıya bilmədik...” deyər və istigfar edərdi.

Bəzi dualarında da:

“Allahım! Sənin qəzəbindən rizana, əzəbindən əfvinə və Səndən yenə Sənə sığınırıam! Səni layiq olduğunu şəkildə tərif etməkdən acızəm! Sən Özünü necə tərif etmisənsə eləsən!” buyurmuşdur. (Müslim, Salət, 222)

Biz də ilahi qüdrət və əzəmətin sonsuzluğu qarşısında sanki bir heç olduğumuzu təfəkkür edib bu duyu dərinliyi içində həmd, şükür, zikr və istigfara yönəlməliyik. Unutmamalıq ki, Rəbbimiz bizim Onu tanındığımızdan çox-çox uca və bəşər idrakının qavramaqdan aciz qalacağı bir mükəmməllilikdədir. O, hər cür nöqsan sifətdən münəzzəh, hər cür kamal sifətə sahibdir. Məhz bizim Ona bu təfəkkür üfüqü içərisində qulluq etməyimiz şərtidir.

Xülasə, ruhani təfəkkür bir tərbiyə məktəbidir. Bu məktəbin çalışqan tələbəsi olmaq

üçün “Səni yaradan Rəbbinin adıyla oxu!” (əl-Aləq, 1-2) əmrindən hissələr almağa çalışmalıyıq.

Rəbbimiz bizi nəfsani təfəkkürdən və təfəkkürsüzlük qəflətindən mühafizə etsin! Qəlbimizi, ağlımizi, duyu və düşüncələrimizi ilahi rızasıyla birləşdirəcək ruhani bir təfəkkür iqlimində yaşamağı nəsib etsin!

Həmçinin yaxınlaşmaqdə olan Qurban bayramı münasibətiylə bunu da ifadə edək ki, Allah-Təala ayeyi-kərimədə:

“On gecəyə (Həccin on gecəsinə) and olsun ki...” (əl-Fəcr, 2) buyuraraq Zilhiccə ayının ilk on gününə diqqət çəkir. Rəsulullah da bu on günü qəsd edərək:

“Allah qatında başqa günlərin heç birində bu günlərdə işlənəcək saleh əməldən daha sevimli bir əməl yoxdur.” buyurmuşdur. Hətta ondan:

“Allah yolunda cihad da üstün deyilmə?” -soruşulduğda:

“(Bəli) Allah yolunda cihad da üstündür. Ancaq malını və canını təhlükəyə ataraq cihada çıxan, hər hansı bir qənimətlə qayitmayıb şəhid olan kimsənin cihadı müstəsnadır.” –buyurmuşdur. (Bu xari, İydeyn, 11)

Bu baxımdan İslam böyükleri fəzilət cəhətindən Ramazanın son on günü və Zilhiccənin ilk on gününü böyük bir qəlbi ayıqlıq içində keçirməyi qənimət bilmislər. Biz də bu günləri saleh əməllərlə əhya etməyə çalışmalıyıq.

Unutmayaq ki, insanın könlünə taxt quran ən mühüm üç şey “mal, can və övlad” sevgisidir. Xüsusilə Həcc günləri və Qurban bayramı İbrahim (ə.s)-in Rəbbinə olan təslimiyyət xatırəsini ürəkdən yad edərək qəlbdəki bu üç taxtı da Allahın rızasına nəzir edə bilməyin təfəkkür və mühasibəsinə girmək üçün ən feyzli vaxtlardır.

Rəbbimiz “Xəlilim” dediyi İbrahim (ə.s)-in təslimiyyətindən, “Həbibim” dediyi Rəsul-Əkrəmin ruhaniyyətindən qəlblərimizə hissələr bəxş eyləsin. İnstəllah gəlişiyələ şərəflə-nəcəyimiz Qurban bayramını bütün İslam dünyası üçün və xüsusilə məmləkətimiz üçün səadət və bərəkət vəsiləsi qılsın! Yenə bu mübarək günlərin hörmətinə qəlbini bir dərgah halına gətirərək bayramın həqiqətini idarək edən bəxtiyar bəndələrindən olmayı hər birimizə nəsib etsin!..

Amin...

Göz görə bilmək üçün
ışığa möhtac olduğu
kimi qəlb də təfəkkürdə
ruhani dərinlik təmin
edə bilmək üçün
“Quran və Sunnə”nin
nuruyla aydınlanmağa
möhtacdır. Çünkü insan
ağlıancaq Quran və
Sunnə işığında haqqqa
və xeyrə çatacaq şəkildə
proqramlanmışdır.

ALLAH QORXUSU

Allah-Təala Qurani-Kərimdə belə buyurur: “(Ya Rəsulum!) Sənin Rəbbin mələklərə: “Mən yer üzündə bir xəlifə (cənişin) yaradacağam”, - dedikdə (mələklər): “Biz Sənə şükür etdiyimiz, səninə təriflər dediyimiz və Səni müqəddəs tutduğumuz halda, Sən orada (yer üzündə) fəsad törədəcək və qan tökəcək bir kəsmi yaratmaq istəyirsən?” -söylədilər. (Allah onlara:) “Mən bildiyim şeyi siz bilmirsiniz!” -buyurdu. (Əl-Bəqərə, 30)

İlahi muradin əsəri olan insan övladı beləcə neçə-neçə yaradılış zəncirlərinin məntiqi sonluğu olacaq bir şəkildə Rəbbinin üzərinə qoyduğu insanlıq vəzifəsini məsuliyyətli bir şəkildə yerinə yetirməyi öhdəsinə götürərək var olmağa, əbədi yaşamağa vəsiqə qazandı. Təbii ki, kainatın müqayisəsiz, varlığını anladacaq şərtlər daxilində cərəyan edən hadisələrin həqiqi mənzərəsini gözlerimiz önündə, ağlımızda və sahilsiz ümmana bənzəyən ruhani təfəkkürümüzdə canlandırma cəhdərimiz nəticə etibarı ilə özümüzü dərk etməyin məchul təbiətini bizlərə açıqlayacaqdır. Elə bu məchul təbiətini də yalnız ağlına güvənərək tədqiq edən insan əslində öz ecəz-

kar mahiyyətindən uzaqlaşma yoluna saplanaraq gediləcək yolunu tərsinə ad-dimlamaqdır.

Adəm övladı əslində çözülməsi təsəvvürlərə siğmayacaq ölçüdə bir müəmmə sahibidir. Bəs görəsən bu müdhiş müəmməmanın sırlar aləminə səttirlərin köməyi ilə az da olsa nüfuz edə bilmək bəxtəveriliyinə nail olmaq mümkündürmü?

İlahi tərbiyənin nuraniyyətinə bürünmüş Məhəmməd -əleyhissalam-ın, insanlıq müəmməsının mərhələ-mərhələ cilalanaraq ona qarşı oyanıq və tələbkar olan qəlblərdə aydınlıq hasil etməsi üçün çəkdiyi əziyyətlər öz bəhrəsini verdi. Bu fəaliyyəti ilə Rəbbinə qarşı misilsiz bir səadət və qiyamətə kimi bənzərsiz örnək olacaq mübarək bir insanlıq nəslini ərsəyə gətirməsi, bizlərə tayı bərabəri olmayan bir mərifətin daşıyıcılarını bəxş etdi. Məhz bu şərəflə bəşər övladlarının sahib olduğu bir insanlıq hissi vardır ki, bu hissiyyatın möhtəşəm məsuliyyətindən doğan dərin bir həssasiyyət ilahi ehtişamın qarşısında insanın həm ruhani, həm də maddi həqiqətlərini bir arada cəm edərək onun naməlum təbiətini

məluma doğru yönəltməkdədir. Bəli, bu hissin adı acizliyin və heçliyin tam mənada dərki iqlimində meydana gələn Rəbbimizə qarşı duyduğumuz qorxu hissidir. Allah qorxusunun bəşər varlığına hasil olmasına, müəmmə qapılarının tədricən aralanmasına gətirib çıxarmaqdadır ki, bu da öz növbəsində insanın ilahi hikmətə və mərifətə vurğunluq dərəcəsi ilə səviyyə qazanmaqdadır.

Allah Rəsulunun öz təlimində insan üçün xüsusi dərəcədə önəm daşıyan təleyüklü məsələlərin həlli istiqamətində göstərdiyi yanaşma tərzibizləri sadəcə heyran qoymaqdadır. Allah-Təalanın əzəmət və əzab təcəllilərinin idrakı atmosferində bir peyğəmbərin və onun ən yaxın silahdaşı olan səhabənin öz durumlarını oxucuların bəlkə də dəhşətinə səbəb olacaq bir müstəvidə anlatmaları nə qədər də təqdirə layiq haldır:

“Şübhəsiz ki, mən sizin görmədiklərinizi görməkdə və bilməkdəyəm. Goy üzü qıçırdayıb, inlədi və inləməkdə haqlıdır. Goy üzündə dörd barmaqlıq bir yer yoxdur ki, orada bir mələk alını Allaha səcdə üçün qoymış olsun. Allaha (c.c) and içirəm ki, əgər mənim bildiklərimi siz də bilmiş olsaydınız az gülər çox ağlardınız. Yataqlarınızda qadılardan zövq ala bilməzdiniz. Yüksək səslə Allaha yalvararaq yollara və səhralara çıxardınız. İstərdim ki, bu vəziyyətlərində onlara dəstək olan bir ağaç olum.” (Buxarı “Riqaq” 11/319; Tirmizi “Zöhd” 6/601)

Peyğəmbərimiz Məhəmməd -əleyhis-salam-ın Allah qorxusu karşısındaki bu müdhiş halını mahiyyətinə süzdürən Əbu Bəkr Siddiqin etirafı isə heç kimsəni laqeyd qoymayacaq ölçüdədir:

“Mən namaza qalxdığında Allah-Tə-

lanın qorxusundan budaq kimi olan mömin bir qulun yanında bir tük olmağı istərdim.”

Rəsuli-Əkrəmin və onun ən yaxın səhabəsi olan Əbu Bəkr Siddiq həzrətlərinin Allah qorxusu karşısındaki əhvali-ruhiyyələrinin məna dərinliyinə baş vurmaq, əlbəttə ki, insanı aciz, qoyacaq bir çalışmadır. Lakin o əhvalın bütövlüyündən hissələrə sahib olmaq insanı ilahi mərifətə aparan yollarda mənəvi təkamülümüzə ən gözəl bir dəstək olacaqdır. Həzrət Əbu Bəkr Siddiqin Allah (c.c) qorxusunu dəyərləndirən bu cümlələri insanlığa ünvanlanan çox qiymətli bir nəsihətdir:

“Allah-Təala cənnət əhlinin əlamətlərini açıqlamış və onların ən gözəl əmələrini diqqətə alaraq pis əməllərini də yox saymışdır. Mən onları araşdırıǵımda öz-özümə: Qorxuram ki, mən onlardan deyiləm – deməkdəyəm. Eyni zamanda Allah (c.c) cəhənnəm əhlinin də əlamətlərini açıqlamış və onların pis əməllərini diqqətə alaraq yaxşı əməllərinə önəm verməmişdir. Mən onları da araşdırıǵımda öz-özünə: ümid edirəm ki, mən onlardan deyiləm – deməkdəyəm. Bir insanın cənnət və cəhənnəm əndişəsi belə olmalıdır. Həm qorxacaq, həm də ümid edəcək. Allaha qarşı qəlbinizdə qorxu və ümid iç-içə olsun. Məhz bu əlamətlərə sahib olan Hz. Zəkəriyyə (ə.s) və ailəsini Uca Allah belə tərif etməkdədir:

“Onlar xeyirli işlər görməyə tələsər (yaxşı əməller etməkdə bir-birini ötməyə çalışır), **ümid və qorxu ilə** (rəhmətimizə ümid bəsləyib əzabımızdan qorxaraq) **Bizə ibadət edirdilər. Onlar Bizə müti idilər.”** (əl-Ənbiya, 90)

Allah qorxusunun bəşər varlığına hasil olması, müəmmə qapılarının tədricən aralanmasına gətirib çıxarmaqdadır ki, bu da öz növbəsində insanın ilahi hikmətə və mərifətə vurğunluq dərəcəsi ilə səviyyə qazanmaqdadır.

“Şərq və Qərb: Ortaq Mənəvi Dəyərlər, Elmi-Mədəni Əlaqələr”

Aida İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş
“Şərq və Qərb: Ortaq Mənəvi Dəyərlər, Elmi-Mədəni Əlaqələr”
 mövzusunda beynəlxalq İbn Ərəbi simpoziumu

9 Oktyabr 2009 tarixdə Bakıda XX əsrin tanınmış şərqsünas alimi Aida İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr edilən “Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr” mövzusunda Beynəlxalq İbn Ərəbi Simpoziumu keçirildi. Milli Elmlər Akademiyasının və Böyük Britaniyanın Oksford Universitetinin İbn Ərəbi Cəmiyyətinin təşkilatçılığı ilə baş tutan tədbirdə alimin bu istiqamətdə tədqiqatları və araşdırımları ətrafında müzakirələr aparıldı. “Buta sarayı”nda keçirilən simpoziumda görkəmli şərqsünas alim Aida İmanquliyevanın yaradıcılığında Şərq-Qərb mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsiri və əlaqələri, ortaq mənəvi dəyərləri, sivilizasiyaların yeni inkişaf mərhələsinin mədəni təməlini formalasdırıamillər, İbn Ərəbinin bədii, fəlsəfi yaradıcılığı ilə Azərbaycan klassik ədəbiyyatı arasında əlaqə və digər mövzularda məruzələr dinlənildi və bu istiqamətdə müasir dünya elmini düşündürən problemlər ətraflı müzakirə olundu.

Simpoziumda ölkəmizin elmi ictimaiyyətinin nümayəndələri, dünyanın bir sıra

ölkələrindən gələn alimlər görkəmli şərqsünas, Azərbaycanda ilk ərəbşünas qadın alim, filologiya elmləri doktoru, professor Aida İmanquliyeva elminin işığına toplaşmışdır. Azərbaycanın Birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban Əliyeva simpoziumda iştirak etmişdir. Simpoziumun əvvəlində Aida İmanquliyevanın ömür yolunu əks etdirən slayd nümayiş etdirildi. Simpoziumu MEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov açıq elan edərək İbn Ərəbi Cəmiyyəti haqda məlumat verdi. 1977-ci ildə Böyük Britaniyada yaradılan cəmiyyət 1984-cü ildə Böyük Britaniyada, 1987-ci ildə isə ABŞ-da İbn Ərəbi simpoziumu keçirib. Növbəti simpoziumun Bakıda keçirilməsi və görkəmli Azərbaycan alimi Aida İmanquliyevanın yubileyinə həsr olunmasının dərin rəmzi mənası var. Azərbaycan Şərqi və Qərbi ideyalarını bu gün də özündə yaşıdır. Elə bu mötəbər toplantı da Şərqli Qərb arasında dialoğun qurulması işinə layiqli töhfə verəcək. Sonra İbn Ərəbi Cəmiyyətinin sədri Qrenvill

Kollinz çıkış edərək simpoziumun Bakıda keçirilməsinin olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirdi. Simpoziumda akademik Aleksandr Kudelin Rusiya Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Yuri Osipovun təbrik məktubları da səsləndirildi. Məktubda qeyd edilirdi ki, Aida İmanquliyeva müasir ərəb ədəbiyyatını davamlı şəkildə araşdırıb, Şərq və Qərb elmi-mədəni əlaqələrini nəzəri problem kimi əsaslı və sistemli şəkildə tədqiq etmiş alimdir. Yaziçılar Birliyinin sədri Anar da öz sözündə qeyd etdi ki, bu simpoziumun məzmunu Şərqi və Qərbi ortaqlıq dəyərləridir. Azərbaycan ədəbiyyatı isə həmişə bu dəyərlərin keşiyində olub. Əgər həmin dəyərləri indi də yaşadırıqsa, bu, Aida İmanquliyevanın xatirəsinə böyük ehtiramdır. İrandan gələn professor Seyyid Hüseyn Nasr söz alaraq Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında həmişə körpü rolu oynamasını qeyd etdi və bildirdi ki, bu simpoziumun keçirilməsi ilə Bakı yenidən mərkəzə çevrilib. Belə bir Beynəlxalq Simpoziumun Bakıda keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Və Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə verdiyi töhfələri bir daha göz önünə gətirir. Sonra İslam Konfransı Təşkilatı Parlament Assambleyasının Baş katibi professor Mahmud Erol Kılıç çıkış edərək Aida İmanquliyevanın yeni ərəb ədəbiyyatının tədqiqinə böyük töhfələr verməsindən danışdı. Aida İmanquliyevanın qızı, Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru, professor Nərgiz Paşayeva alimin şərəfli ölüm yolu, nəsil şəcərəsi, təhsili, elmi, pedaqoji fəaliyyəti, təşkilatçılıq və idarəciliyi haqqında simpozium iştirakçılarına ətraflı məlumat verdi.

Simpoziumun açılış mərasimi başa çatandan sonra birinci plenar iclas başladı. Amerika Birləşmiş Ştatlarından C. Morris və digər alımlar çıkış edərək, görkəmli şərqşünas-alim Aida İmanquliyevanın

Xətt və ağac üzərində oyma Vüqar Məmmədovun təsdiqi.

yaradıcılığında Şərq-Qərb mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsiri və əlaqələri, ümumi mənəvi dəyərlər, sivilizasiyaların yeni inkişaf mərhələsinin mədəni təməlini formalaşdırıamillər, İbn Ərəbinin bədii, fəlsəfi yaradıcılığı ilə Azərbaycan klassik ədəbiyyatı arasında əlaqə və digər mövzularda məruzələr səsləndirildi. "Şərq və Qərb: ortaqlıq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr" adlı simpoziumda dönyanın humanitar və ictimai elmlər sahəsində aparıcı elm mərkəzləri olan ABŞ-in Corc Vaşinqton və Boston universitetlərinin, Rusiya Elmlər Akademiyasının Maksim Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı Institutunun, Sankt-Peterburq Şərq Əlyazmalar Institutunun, eləcə də Fransa, İspaniya, Misir və digər ölkələrin tanınmış alımları iştirak edirdilər.

QƏLƏM AĞLAMAYANDA KAĞIZ GÜLMƏZMİŞ

Qələm və qılinc insanlıq tarixini xülasə edən iki qavramdır. Qələm mürəkkəblə danişir, qılinc isə qanla. "Qələm qılincdan kəskindir" deyilmiş və aralarında müqayisə edilmiş, nəticədə fəzilətli olanı arayan və irfan arxasınca düşən insanlığa kamalatın qələmin ucunda parladığı işarə edilmişdir. Bəzi rəvayətlərə görə Allahın yaratdığı ilk şeyin qələm olduğu ifadə edilir. Aləq surəsində buyurulduğu kimi bilmədiyi "O, insana qələmle öyrətdi." Və qələm bir surənin adı oldu. Allah qələmə və yazdıqlarına and içdi. Qələm "əlif" kimi zərif və nazənin ədasiyla Haqqı və həqiqəti söylədi.

Elə isə qılinc asılı olduğu divarda bir az qalmaqdə davam etsin. Biz kəlamımıza qələmlə yol açaq. Nədir qələm?

Qələm ilahi programı yazan alət olduğu kimi insanların əsərini də yanan alətdir. Bizim mövzumuz əlimizdəki qələmdir.

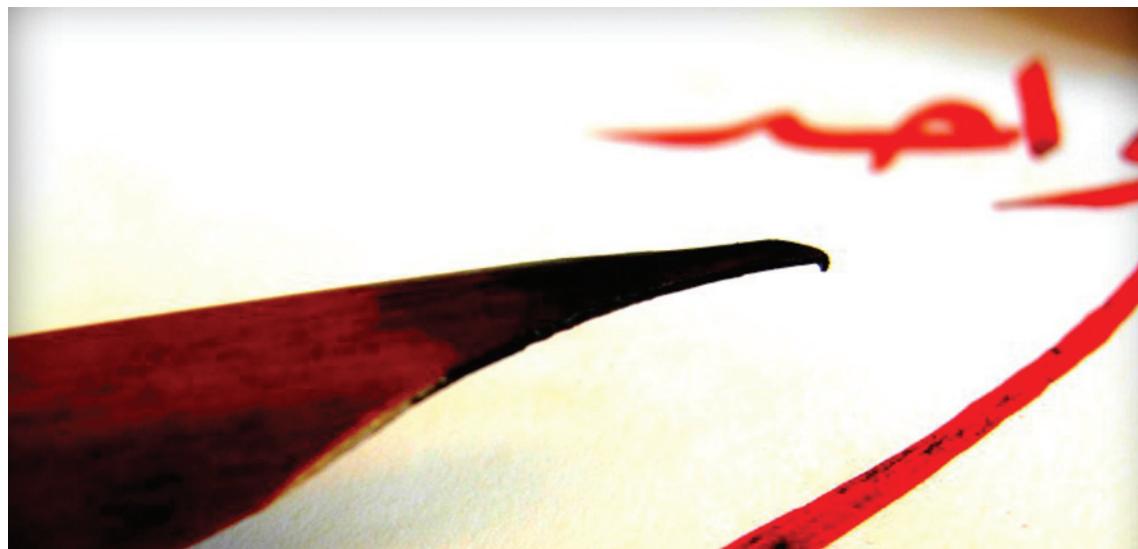
Qələm könlündən yaxalayıb dizə gətirdiyi misralarıyla insana hökm edər. İnsanın beyninə nüfuz edər. Qaranlığın ürpərdici pərdələrini qaldırır və şəfəq müjdəsi gətirər. Ən zərif könüllərin Qaf dağını aşan zərif qanad səslərini, nəfəslərini və eşqlərini; ən müdrik ağılların insanlığa bələdçi olan fikirlərini qələm sayəsində öyrənir insan. Qələm kəlamın qədim olmasını təmin edən

böyük bir sənətkardır.

Bilirsinizmi, xəttatlarımız qələmi ortaya qoyduğu gözəlliklərdən dolayı müqəddəs saymışlar və kiçilən, qısalan qələmlərini bir kənara atmamış, hörmətlə insan ayağı dəyməyən yerlərə basdırılmışlar. Hətta qələmi itilədikləri zaman tökülən yonqarları da eyni həssaslıqla ya basdırmışlar, ya da öldükləri zaman cənazələrinin yuyulacağı suya qatılmasını vəsiyyət etmişlər.

Mədəniyyətin formallaşması sahəsində üç əsas qavram qəbul edilir: Torpaq, insan və zaman. Vətənsiz, insansız və müəyyən vaxt keçmədən, yəni zamansız mədəniyyət olmur. Ancaq bunlar mədəniyyətin təməlini formalasdır. Bunlar içərisində əsas ünsür insandır və millətlər ancaq insan və insani olana, yəni din, elm, incəsənət və ədəbiyyata verdikləri dəyər səviyyəsində varlıqlarını sürdürür və mədəniyyətlərini ucalda bilirlər. Çünkü zaman insanı dəyərlərə əhəmiyyət verməyən və insanı arxa plana atan millətlərin hər bir fərdi yalnız özünə və ayrı yönlərə baxan quru qələbəlik olmasına və nəticədə tarixdən silinməsinə dəfələrlə şahid olmuşdur.

Dilindən, dinindən, musiqisindən, adət-ənənəsindən, tarixindən və arxasını söykəndiyi bu mədəniyyət damarlarına can verən

cəngavərlərdən bixəbər qalan millətlər özləri olmaqdan uzaqlaşmağa və başqalaşmağa başlamaqdadır. Bunun nəticəsində qılıncların parlaq ucları görülmədən və səsləri eşidilmədən millətlər səssiz məğlubiyyətin məhkumu olmaqdadırlar. Unudulmamalıdır ki, böyük şəhərlər (Mədinə) böyük çayların kənarında quşuluğu kimi böyük mədəniyyətlər də böyük şəxsiyyətlərin ətrafında qurulmaqdə və varlığını sürdürməkdədir.

Bir zamanlar şərqdən qərbə demək olar ki bütün dünyaya uzanan müstəmləkələri səbəbiylə “günəş batmayan ölkə” deyilən İngiltərə xalqına verilən “Müstəmləkələriniz, yoxsa Şekspir seçimiyələ qarşı-qarşıya qalsanız hansını itirməyi gözə alardınız?” sualına “Təbii ki, müstəmləkələrimizi” cavabını verməsi bu cəhətdən çox mənalıdır.

Böyük dövlət və millət olmanın yolu hər millətin öz dərinliyində gizlidir. Büyük Türk

növbədə özümüzün möhkəm bağlanmağı-mızın gərəyini xatırlayıb bütün bəşəriyyətin də buna möhtac olduğu şüuru ilə hərəkət etməliyik.

Xüsusilə gənclərə bu həqiqət xatırlanmalı, din, ədəbiyyat, musiqi sahəsində və dövlət idarəsində nailiyyətləriyle ön plana çıxan şəxsiyyətlərin həyatları və onların fikirləri aşilanmalıdır və oxudulmalıdır.

Nizami, Mövlana, Yunus Əmrə, Füzuli kimi neçə-neçə dahlilərimiz göydə parıldayan ulduzlardır və bizə bu çağın qaranlığında parlaq mədəniyyətin bələdçiliyini etməkdəirlər.

İnsanımızın qəlbini və beynini bürüyən rəqəmsal torlardan qurtarıb onlara özlərini xatırladacaq və özlərindən özlərini var edənə yol tapacaq şüur səviyyəsinə çatmaları üçün millət olaraq çox çalışmalıyıq. İslamın ilk illərindən etibarən mədəniyyətin mərkəzi olan Mədinədən yola düşən mühacirlər bunu özlərinə dərd etmişlər və nəhayət bir çoxunu

Aləq surəsində buyurulduğu kimi bilmədiyini “O, insana qələmlə öyrətdi.” Və qələm bir surənin adı oldu. Allah qələmə və yazdıqlarına and içdi. Qələm “əlif” kimi zərif və nazənin ədasıyla Haqqı və həqiqəti söylədi.

milləti Şərqi-Türküstandan Avropanın ortalarına qədər qarış-qarış imza atmadığı torpaq parçası buraxmamışdır. Getdiyi hər yerdə insanı mərkəzə alan və heç bir şəkildə onların din, dil və ənənəsinə qarışmadan karvansaralar, hamamlar, bulaqlar, kitabxanalar, məscidlər tikməklə, yollar və körpülər salmaqla “insana və irfana əsaslanan bir mədəniyyət” formalaşdırılmışlar.

Ayaqlarının dəydiyi yerlər xoşbəxtliyi dadmış, ayrıldıqları yerlərdə zülm hökm sürmüştür. Bizim mədəniyyətimizin şifrələri açıldıqda mərkəzində insan, irfan, ədəb, incəlik və bütünlük sənətkarənə bir həyat olduğu görülür. Mədəniyyətin mərkəzinə cihazların yerləşdirildiyi və insanın onun məhkumuna çevrildiyi çağımızda bizim mədəniyyətimizin təməl dinamiklərindən ilk

özləri görməsələr də neçə-neçə fəthlərə vəsilə olmuşlar. Onlar üçün nə zamanın müdətti, nə də torpağın sərhədi vardi. Yer üzü abad edilməyi gözləyən bir şəhər, insan fəth edilməyi gözləyən bir ölkə idi.

Onlar daima yolda oldular, yoruldular.

Yanan şam, ya da davamlı yonulan qələm kimi bir yandan ziya saçarkən, bir yandan da kiçildilər, tükəndilər.

Amma bilirdilər ki, fəthlər qılıncın ucundan çox qələmin ucunda parlayır.

Və qələm ağlamadan kağız gülməz.

Nə kağızı qələmdən küsdürdülər, nə də qələm kağızı incitdi onların əlində.

Ən parlaq mədəniyyətlər hər insanın bir qələm olmasına gerçəkləşmişdir.

Nə xoşbəxtdir o kəslər ki, qələm olmuşlar!..

ƏSHAB KİMDİR?

Hər bir müsəlmanın arzusu və məqsədi İslam dinini ən mükəmməl şəkildə yaşamaq və Allahın sevdiyi bəndələri arasında öz yerini almaqdır. Bu xoşbəxtliyə nail olmağın yeganə yolu da əlbəttə ki, Quran və Sün-nəyə tabe olmaq və dini Hz. Peyğəmbərin yaşadığı şəkildə yaşamaqla mümkündür.

Hz. Peyğəmbər 14 əsr bundan əvvəl İslam dinini təbliğ etməklə vəzifələndirilmiş və ömrü boyu İslamiyyəti insanlığa təbliğ etmişdir. Ona tabe olan əshabi da mücadilə, fədakarlıq və Allah yolunda axıtdıqları qanları ilə bu dini ucaltmışlar.

Səhabələr nümunə oxlaqları, dinə bağlılıqları ilə bütün bəşəriyyətə örnək nəsil oldular. Bütün zamanların qibətə etdiyi örnək bir əsr yaşadılar. Onlar Allah Rəsuluna olan sədaqətlərinə görə digər insanlardan seçildilər. Hz. Peyğəmbər də onları səmada parlayan ulduzlara bənzədərək hər hansı birinə tabe olmaqla doğru yolu tapacağımızı müjdələyir. Onların həyatda qarşılaştıqları sıxıntılar səbəbilə dindən dönməmələri, dini yaşamaq üçün göstədikləri səbir, həyatlarını dinə görə tənzim etmələri qısaca İslami nizama uyğun həyatları bizim üçün nümunədir. Eyni zamanda dini bizə nəql edən ilk insanlar olmaq baxımından da onları yaxından ta-

nımaq bizim vəzifələrimizdən biri olduğunu ifadə etmək lazımdır.

İrfan jurnalı bu sayından etibarən İslam şəxsiyyətlərini yaxından tanımaq məqsədi ilə oxuculara yeni bir rubrika təqdim edir. Heç şübhəsiz ki, bu şəxsiyyətlərin də başında Rəsulullahın səhabələri gəlir.

Bir kimsəni sevmək və tanımaq onun haqqında danışa bilmək üçün həyatına daha yaxından bələd olmaq lazımdır. Əvvəla bilmək, sonra tanımaq, daha sonra da sevmək lazımdır. Biz də buna əsasən bədəfəki yazımızda qısa da olsa səhabələri tanımaq məqsədiylə bəzi ümumi məlumatlar təqdim etmək istəyirik.

Ərəb sözü olan səhabə yoldaşlıq etmək, birlikdə olmaq mənasına gələn “sahibə”, felindən törəmişdir. Bu termin Azərbaycan dilinə səhabə olaraq keçmişdir, cəmi əshabdır.

Səhabə Hz. Peyğəmbərin müasirlərinə verilən addır. Termin olaraq isə “Rəsuli Əkrəmi görüb müsəlman olan və bu imanla yaşayıb vəfat edən şəxs” deməkdir. Bəzi alimlərə görə sağını solunu ayırd edə bilən və ya sözü başa düşüb cavab verə bilən uşaqlarla korlar da - Hz. Peyğəmbərlə eyni məclisdə olmaq şərtiyə - səhabə qəbul edilir.

Səhabə nəslı Hz. Peyğəmbərin şəxsinə və peyğəmbərlik nişanəsi olan möcüzələrini gözləriylə görmüş bəxtiyar insanlardır. Digər insanlardan üstün olmalarının ən önemli səbəblərindən biri də məhz budur. Onlar peyğəmbərlik nurunun əks olunduğu seçilmiş toplumdur.

İslamin yayılıb inkişaf etməsində çox böyük rolları olduğu üçün Allah-Təala onları tərifləyərək zikr etmişdir. Səhabənin fəziləti ilə əlaqəli bir necə ayə və hədisi qeyd etmək, onların dindəki mövqelərini daha açıq şəkildə bizə göstərəcəkdir. Uca Allah Qurani-Kərimdə səhabə və onların yolundan gedənlərdən razı qaldığını belə ifadə edir: “(İslamı) **ilk əvvəl qəbul edib** (bu işdə başqalarından) irəli düşən mühacirlərə və ənsara, həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedən kimsələrə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. (Allah) onlar üçün əbədi qalacaqları, (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər hazırlamışdır. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!” (ət-Tövbə, 100. Əlavə olaraq bax. əl-Bəqərə, 143; Ali-İmran, 110; əl-Ənfal 64)

Şanlı Peyğəmbər (s.ə.s) onların üstünlüklerini və fəzilətlərini belə ifadə edir: “Ümmətimdən ən xeyirli nəsil mənim də içində olduğum nəsildir. Sonra onlardan sonra gələnlər, sonra da onlardan sonra gələnlərdir.” (Buxari, Şəhadət, 9; Tirmizi, Fitən, 45)

“(İslamı) ilk əvvəl qəbul edib (bu işdə başqalarından) irəli düşən mühacirlərə və ənsara, həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedən kimsələrə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. (Allah) onlar üçün əbədi qalacaqları, (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər hazırlamışdır. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!” (ət-Tövbə, 100)

Hərdən əshab haqqında xoşagəlməz bəzi ifadələrin işlədildiyini və onlar haqqında mənasız, həqiqətə uyğun olmayan bəzi kəlamların sərf edildiyini istəmədən də olsa eşidirik. Bunun yanlış və yersiz olduğunu Hz. Peyğəmbər belə ifadə edir: “Əshab haqqında pis danışmayın. Sizdən biriniz Allah yolunda Uhud dağı boyda qızıl sədəqə versə də, onların bir müd və ya onun yarısı qədər verdiyi infaqın dərəcəsinə çatmaz.” (Buxari, Fəzailül-Əshab, 5; Müslim, Fəzailül-Əshab, 221-222)

Ayə və hədislərdən də gördüyüümüz kimi Peyğəmbərin davamçıları olan əshabi sevmək və onların yolundan getmək bizi peyğəmbər yoluna götürəcək, həmçinin Allahın razı olduğu kəslərdən edəcəkdir. Əlbəttə ki, onlar peyğəmbərlər kimi günah işləməkdən məsum deyillər. Nöqsan və xətaları mütləq vardır. Ancaq kamil insana yaraşan nöqsanları deyil, üstünlük və fəzilətlərə baxaraq, onları öz həyatına tətbiq etməkdir. Gəlin, biz də sadəcə boş və faydasız mübahisələr etmək yerinə, onların nümunəvi həyatlarından alınacaq dərslərlə həyatımızı nurlandıraq. Çünkü onlar hər biri yol göstərən ulduzdur.

Allah bizə də onlar kimi dini anlamağı və yaşamağı, Peyğəmbərə sadıq olmağı, ona can-dildən “atam-anam sənə fəda olsun!” deyə bilməyi nəsib etsin!

QARDAŞLIĞIMIZI SARSIDAN HALLAR

Bu gün ən çox ehtiyac hiss etdiyimiz məsələ birlik, bərabərlik, sevgi, sülh və qardaşlıqdır. Bunu da əldə etmək üçün Hz. Peyğəmbərimizin mübarək kəlamlarına qulaq verməli, onları həyatımızda tətbiq etməliyik. O, özü cismən aramızda olmasa da kəlamları, öyünd-nəsihətləri ilə bu gün də bizim yolumuza işıq tutmaqdadır.

İslam dini sevgi, birlik və qardaşlıq diridir. Bu dini digər dinlərdən ayıran ən mühüm amil, birlik-bərabərlik və yüksək qardaşlıq amilidir. Elə cəmiyyətlərin də səadəti üçün yuxarıda saydığımız xüsuslara ehtiyac vardır.

İslam qardaşlığının ilk təməlləri Rəsulullah (s.ə.s)-in Mədinəyə hicrətindən sonra atılmışdır. Mədinəyə hicrət edən məkkəli müsəlmanlarla, onlara kömək edən mədinəli müsəlmanlar arasında tarixdə misli-bərabəri görülməmiş qardaşlıq bağlı qurulmuş və bu qardaşlıq dillərə dastan olmuşdur.

Belə bir sarsılmaz qardaşlıq bağlarının qurulması heç də təsadüfi deyildi. Çünkü bu qardaşlıq Allahın Qurandakı əmri, Rəsulullahın tövsiyəsi ilə Allah rızası əsasında təsis edilmişdi.

Bu gün ən çox ehtiyac hiss etdiyimiz məsələ birlik, bərabərlik, sevgi, sülh və qardaşlıqdır. Bunu da əldə etmək üçün Hz. Peyğəmbərimizin mübarək kəlamlarına qulaq verməli, onları həyatımızda tətbiq etməliyik. O, özü cismən aramızda olmasa da kəlamları, öyünd-nəsihətləri ilə bu gün də bizim yolumuza işıq tutmaqdadır. Peyğəmbərimiz (s.ə.s) ayrılığı, təfriqəni, pərakəndəliyi, nifaqı, kini, yalani sevməmiş, biz ümmətini də bu mənfi xüsusiyyətlərdən, birlik və bərabərliyi zədələyən bu kimi həllardan daim uzaq durmağa çağırmasıydı. Gəlin görək, Əziz Peyğəmbərimiz bu xüsusda bizə hansı məsləhətləri verir. Əbu Hüreyrə rəvayət edir:

“Rəsulullah (s.ə.s) belə buyurdu: “Bir-birinizi qısqanmayın... Bir-birinizi nifrat etmeyin. Bir-birinizi arxa çevirmeyin. Sizdən

heç bir kimsə başqasının alış-verisi üstünə alış-veriş etməsin. Ey Allahın qulları! Qardaş olun, müsəlman müsəlmanın qardaşıdır. Ona zülm etməz, onu yalnız qoymaz. Ona yalan danişmaz.” Sonra üç dəfə si-nəsini (qəlbini) göstərərək: “Təqva buradadır dedi Bir müsəlmana pis bir əməl kimi müsəlman qardaşını xor görməsi kifayətdir. Müsəlmanın qanı, malı və namusu digər bir müsəlmana (haqsız yerə) haramdır.” (Müsəlman, əl-Birr vəs-Sila, 32)

Bu hədis, ictimai və sosial nizamı, müsəlmanların birlik və bərabərliyini qorumaq baxımından çox əhəmiyyətlidir.

QISQANCLIQ

Bu hədisdə qadağan olunan xüsuslardan birincisi qısqanlıqdır. Buradakı qısqanlıq Allah təalanın başqasına lütf etdiyi neməti qısqanmaqdır. Başqasının sahib olduğu var-dövlətin zay olmasını arzulamaqdır. Bir adamın digər müsəlman qardaşının əlindəki var-dövlətin onun əlin-dən çıxmamasını və özünə aid olmasını arzu etməsidir. Bu da Allah-Təalanın ruzi bölgüsünə razi olmamaq və nankorluqdur. Müsəlman bu xəstəlikdən uzaq olmağa çalışmalıdır.

KİN BƏSLƏMƏK

Qardaşlıq bağlarını zədələyən bir başqa xüsusiyət də kin bəsləməkdir. Rəsulullah (s.ə.s)-in; “**Bir-birinizə kin duymayın**” tövsiyəsi bizə kin bəsləməyə səbəb olacaq hallardan uzaqlaşmağı göstərməkdədir. Çünkü kin İslamın bizə əmr etdiyi sevginin ziddidir və Uca Allahın rizasından başqa bir səbəblə kin bəsləmək haramdır.

İslam kin bəsləməyə aparan hər şeyi haram etmişdir. Bu haqda Qurani-Kərimdə Allah-Təala belə buyurmuşdur: “**Hə-qiqətən şeytan içki və qumarla aranıza kin və düşməncilik salmaq, sizi Allahı anmaqdan və namazdan uzaqlaşdırmaq istəyər. Artıq bu işdən vaz keçdiniz elə deyilmə?**” (əl-Maidə, 91)

Bu ayədə müsəlmanlar arasında kini yaygın hala gətirən hər şeyin haram olduğunu dəlil vardır. Çünkü içki, qumar və bunun kimi acı nəticələrə səbəb olacaq

mənfi xüsusiyətlər, sevgi və qardaşlığın bir növ qayçısıdır. Bütün bunlar qardaşlığın təmiz duyğularını bulandırır, müsəlmanlar arasında kin və mübahisəni yaygınlaşdırır.

ARXA ÇEVİRMƏK (TƏDABÜR)

Qadağan olunan davranışlar arasında müsəlmanların bir-birlərindən küsməsi və bir-birlərinə arxa çevirməsi də vardır. Rəsulullah (s.ə.s)-in: “**Bir-birinizə arxa çevirməyin**” buyuruğu, əlaqələri qoparmayıñ, inciyib-küsməyin deməkdir. Dünya mənfəəti səbəbi ilə nəfsin istəklərinə uya-raq bir-birinə arxa çevirmək və üç gündən artıq müsəlman qardaşından küsülü qalmaq müsəlmana halal deyildir. İslama dinə və müsəlmanlara açıq-aşkar düşmənlik bəsləyənlərdən başqasına kin duymaq, arxa çevirmək doğru deyildir. Çünkü bu da müsəlmanlar arasında təfriqə və ayrı-seçkilik salmağa səbəb olur.

TİCARƏTLƏ BAĞLI ƏLAQƏLƏR

Rəsulullah (s.ə.s)-in; “**Sizdən heç kim digərinin alış-verisi üstünə yenidən alış-veriş etməsin**” sözü o deməkdir ki, hər hansı bir mal satıldıqdan və alındıqdan sonra bir başqası çıxıb yenidən həmin malla bağlı təklif etməsin. Bu da cəmiyyətin ticari əxlaqının normallaşdırılması üçün önemli bir tövsiyədir. Eyni zamanda müsəlmanların qardaşlığına xələl gəlməsinin qarşısını almaqdadır.

Mövzumuzun əvvəlində qeyd etdiyimiz hədisin geri qalan hissəsində Rəsulullah (s.ə.s) bizə qardaş olmayı tövsiyə edərək bir-birimizə zülm etməyi, harda olursa-olsun tək qoymağı və yalan danişmağı qadağan etmiş, təhqir etməyə icazə verməmiş, haqsız yerə malına, canına və namusuna toxunmayı da qadağan etmişdir. Bunun kimi bir çox hədislərində Allah Rəsulu (s.ə.s) ümmətin birlik və bərabərliyini daima qorumağa çalışmış, onlar arasına hər hansı bir təfriqənin girməsinə könlü razı olmamışdır. Biz də Rəsulullah (s.ə.s)-in öyüd və nəsihətlərinə qulaq asmalı qardaşlığımızı sarsıdacaq mənfi duyuğu və düşüncələrdən uzaq olmalıdır.

Elm dedikləri...

Allah təala kafirlər və müşriklər haqqında “**onlar cəhalətdədirlər**” (Əl-Ənam, 111) deyərkən, onların heç bir elmə sahib olmağılarını bildirmək istəmirdi. Çünkü ayələrin təfsirlərinə baxdıqda tam tərsinə onların elmlı və oxumuş kimsələr olduğunu görürük. Deməli, Quranda “elm” kəlməsi çox xüsusi bir mənada işlədir.

Bir hədisi-şərifdə belə buyurulur: “Allah kimə bir yaxşılıq etmək istəyərsə, onun dindəki anlayışını artırır! (yufəqqihhu fid-din).” Digər bir hədisdə “elm arxasınca getmək hər müsəlman üçün fərz olan bir vəzifədir” buyurulur. Bu hədislərdə ifadə olunan elm anlayışı təbii ki, vəhylə gələn elm mənasındadır. Hər müsəlmanın da bilməsi buna görə vacibdir. Yoxsa elmi bilgiləri bilmək fərzi-kifayədir, yəni hər müsəlmanın elm adamı olması reallığa tərs düşər.

Elm qavramını Quran və hədislərdən yola çıxaraq izah etməyə çalışan hədis alimlərinin demək olar ki, əksəriyyəti “hədis elmi” mənasında başa düşmüşlər. Məsələn, Zəhəbi, Abdullah ibn Mübarək haqqında “dəvvənəl-elm fil-əbvab” (Hədisləri mövzularına (bablara) görə cəm etdi) demişdir.

Klassik İslam düşünçəsində elm kəlməsi ilə birbaşa bağlı olan fiqh kəlməsi də ilk

dövr alimlərində hədisləri anlamaq üçün zehni fəaliyyət mənasında başa

düşülmüşdür. İlk üç əsrдə fiqh kəlməsi zehni və əqli düşüncələri ifadə etmək üçün işlənmişdir.

Elm-fiqh münasibətinə gəldikdə isə elm vəhyin ortaya qoyduğu bilgilər olduğu halda, fiqh insan düşüncəsiylə əldə olunan bilgi mənasında işlədilmişdir. Məsələn, Əbu Hənifənin “fiqhul-əkbər” dediyi elm, bu gün ağlı təmsil edən, kəlam adlandırdığımız elmdir. O dövrün fiqh elmi bu gün bizim bilim və yaxud pozitiv bilim dediyimiz elmə uyğun düşür. Ancaq burada elm kəlməsi ilə bilim kəlməsi arasındaki fərqi gözdən qaçırmıq olmaz. Çünkü həm Quran, həm də hədislər elm kəlməsini tarixə bağlı olmayan mütləq və xüsusi bilgi mənasında işlətmışdır. Onun

başa düşülməsi üçün sərf olunan rasional fəaliyyətlər mənasında isə fiqh kəlməsindən istifadə olunmuşdur.

Fiqh və elm arasındaki bu ayırma sadəcə semantik bir ayırma deyil. Digər bir fərq də hər iki bilginin əldə olunmasında izlənən metodlardadır. Elm subyektiv yaxınlaşma ilə, saf və səmimi bir şəkildə vəhyin yol göstəriciliyinə qulaq asmaqla hidayət şəklində təzahür edir. Fiqh isə dəlil və isbatla düşünməyi zəruru qılan metodla əldə olunmaqdadır. İslami terminologiyada buna ictihad deyilir. Beləliklə, elm dəqiq və mütləq məlumatı, dolayısıyla səhv olma ehtimalı olmayan bilgini ifadə etdiyi halda, fiqh nəzəri bilgini bildirmək üçün işlədilmişdir.

Bu izahlardan görüldüyü kimi, tarixin müəyyən dövrlərində elmlər öz ilkən məhiyyətlərindən uzaqlaşmış və fərqli funksiyalar icra edəcək şəkildə ortaya çıxmışdır. Elm vəhyə isnad edən bilgi olduğu halda, İslam bilim tarixində "bilim" mənasında işlədilmiş və fiqh bilim mənasında işlədildiyi halda sonradan hüquq mənası ilə məhdudlaşdırılmışdır. Bunun səbəbi hicri III əsrənə başlayan tərcümə fəaliyyətlərində axtarılmalıdır. Çünkü o dövrdəki mütərcimlərin demək olar ki, hamısı İslami terminləri bilməyən qeyri-müsəlman ərəblərdi. Buna görə də elm kəlməsinin xüsusi mənalarını diqqətə almadan sırf lügət mənasına uyğun olaraq Aristotelin bilim mənasında işlətdiyi *episteme* qavramını ərəb dilinə elm şəklində tərcümə etdilər. Halbuki o dövrdə müsəlmanlar *episteme* mənasında elm yox fiqh sözünü işlədirdilər. Epistemin mənasını elm kimi tərcümə etdikdən sonra yunan tərzində əqli fəaliyyətlərin adı və eyni zamanda vəhyi bilgi mənasında elm terminlərinin mənaları bir-birinə qarışdı və bir müddət sonra bunlar ikisi də sanki eyni şəymiş kimi işlədilməyə başlandı. Beləliklə də fiqh öz mənasa-

daraltmaq və hüquq sahəsinə həbs olmaq məcburiyyətində qaldı.

Qurani-Kərim müstəvisindən məsələyə baxıldığda, ümumi ayələrdən yola çıxaraq görürük ki, elm kəlməsinin ziddi cəhalətdir. Allah-Təala kafirlər və müşrik-lər haqqında "**onlar cəhalətdədirlər**" (el-Ənam, 111) deyərkən, onların heç bir elmə sahib olmadıqlarını bildirmək istəmirdi. Çünkü ayələrin təfsirlərinə baxıldığda tam tərsinə onların elmlı və oxumuş kimsələr olduğunu görürük. Deməli, Quranda "elm" kəlməsi çox xüsusi bir mənada işlədir. Quranın elm dediyi şey vəhylə aydınlanmış elm mənasındadır. Bu cür elm sadəcə bilgi mahiyyəti daşımaz, eyni zamanda fayda da verər. Bu baxımdan istər pozitivist (Oqust Komtvari elm) elmdən, istərsə də digər elmi anlayışlardan fərqlənir. Qurani elm ona sahib olanı dəyərli qılar, ya da qılmalıdır. İslam dini bilgiyə yeni bir məna yüklemişdir. Bilgi sadəcə epistemik bir məsələ deyil, eyni zamanda əxlaqi (etik) bir məsələdir. Bunu aşağıdakı hədisdən də anlamaq mümkündür:

"Ey Rəbbim! Faydasız elmdən Sənə sizinram!" (Müslim, Kitabuz-Zikr, 73) Deməli, vəhylə aydınlanmamış elm fayda vermək əvəzinə insanlığa zərər də verə bilər və vermişdir. Qurandakı elm isə həyata laqeyd qalmayan elmdir.

07 BAKIDA

Yaz mövsümü... Bakı... Xarici maşınların çoxluğu və pəncərələrinin bağlı olması diqqət çəkir. Sanki kosmik gəmidədirler. Jiqulilərin pəncərələri isə dibinə qədər açıqdır. Sürrüculərin əlləri çöldə, təbii yolla sərləməyə çalışırlar.

Bu maşınlar niyə böyükdür? İnsanların kökəlmə xəstəliyi yoxsa maşınlara da sıçradı? "İnsan özünə bənzəyəni sevər" demişlər. İnsan kökəldikcə maşınını da özü kimi kökəldir.

Bir maşının şüşəsinə "Nəzər etmə nə olar, çalış, sənin də olar" yazılıb. Jiqulini bir təhər almaq olar, amma lüks maşınları ala bilmək üçün hansı işi görmək və nə qədər işləmək lazımdır görəsən?

Zuxruf surəsinin 37-ci ayəsində insanların iş gördürə bilmələri üçün bir-birindən üstün qılınb fərqli dərəcələrdə yaradıldığından bəhs edilir. İnsanlar arasındakı bu status fərqinin maşınlara əks etməsi normaldır. Yollarda lüks maşınlar da olmalı, Moskviç də. Bəzi insanlar da maşinsız olmalıdır. Minlərlə illik tarixi

həqiqətə görə hər insan ata, dəvəyə minə bilməmiş, qatırla səfərə çıxanlar, hətta ulağa sahib ola bilməyənlər olmuşdur.

Nəhl surəsinin 8-ci ayəsində "**Sizin minməyinizdən ötrü, həm də zinət üçün atı, qatırı və uzunqulağı** (O yaratdı). (Allah) hələ sizin bilmədiyiniz neçə-neçə şeylər (nəqliyyat, minik vasitələri və s.) də yaradacaqdır." -buyurulur.

Ayeyi-kəriməyə görə at olsun, maşın olsun, xüsusi təyyarə olsun fərq etməz, bu vasitələrdə nəqliyyat funksiyasıyla bərabər zinət, bəzək özəlliyi də vardır. Türklərdə at, arvad, silah şəklində ifadə edilən deyimdəki at sevgisinin maşın sevdası ilə əvəz olunması təbiidir.

07 haqqında "asfaltdan çıxmamaq şərtiylə yaxşıdır" deyirlər. Onun qardaşı 06 isə torpaq maşınıdır. Vaz-2106 markalı maşınlar 2004-cü ildən bu yana istehsal olunmur. Madam ki, hər nəfəs sahibi ölcək, maşınlar niyə ölümsüz olsun? Ciblərdə və ürəklərdə daşınan pullar belə zamanla köhnəlib tə davıldən çıxır.

Lunaparklarda toqquşan maşınlar var. Toqquşan maşınları haqq-hüquq tanıma-

yan, vəhydən nəsibsiz insanlara bənzədi-rəm.

İnsana fayda vermək və xidmət etmək gözüylə baxdıqda 06-07, volqa cinsindən olan maşınlar daha faydalıdır sənki. Bu maşınlarda soğan, qoyun, toyuq və s. nemətlər doldurularaq, hətta oturacaqlar çıxardılaraq daşınır. Lüks və göstərişli maşınlarda insandan başqa nə daşımaq olar ki?

Xidmət edənin tərləməsi, yük daşıyanın palçığa batması normaldır. Köhnəlmış gözüylə baxılan maşınlar nemətləri daşımaq üçün istifadə edildiyi üçün həmişə kirli olar. Siz üstü palçıqlı neçə dənə bahalı maşın gördünüz? Təmiz qalma səbəblərindən ən əsası canla-başla xidmət etməmələri, başqa deyimlə zəngin olmalarıdır.

Köhnə maşınları görənlər onlara istehzayla baxır. Peyğəmbərlər tarixində hər peyğəmbər özündən əvvəlkini təsdiq etmiş və onun davamçısı olduğunu söyləmişdir. Maşınların tarixində isə yenidən əvvəlki model xor görülür. Bu xor görmə geriyə getdikcə artar. Yaradılan hər şey yaşamağa, yaşamağa və ölməyə gəlmədir. Köhnəlməmiş hansı yeni var?

yaşlanar və olər.” İnsanlar dırnaq uclarına qədər orijinal olduqları üçün təkbaşına dəfn edilirlər. Maşınlarsa standart şəkildə istehsal olunduğu üçün ölümləri də toplu şəkildə preslənməkdir. Ölkələrin inkişaf səviyyəsini göstərən xüsuslardan biri də maşın xarabalığı və oradakı maşınların çeşidliyidir. Cahiliyyət dövründə ölülərini sayaraq öyünən insanlardan nə fərqimiz qaldı?

İnsanlarda sevmə və dəyər vermə probleminin olduğunu düşünürəm. Maşınını sevən adam niyə bir azciq yenilik səbəbiylə onu daha sonrakı modellə dəyişsin ki? Yeni, daha sonra bir az yeni və yenilikdən əsər qalmayan vardır. Ən nəhayət iş Nuh Peyğəmbərdən qalmağa qədər gedər.

Maşınla gedərkən üst model maşına heyranlıqla baxmaq sürülən maşına insafsızlıqdır. Harda qaldı şükür və qənaət? Yadınızdadırsa bir rəvayət var: bir gənc sevdiyi qızə gözəlliyyini dilə gətirir, qız isə: “bax, orada məndən də gözəli var” deyərək işarə edir. Gənc baxdıqda qızın atlığı silləylə özünə gəlir. Qız ayrılib gedərkən bu sözləri söyləyir: Bu necə sevgidir ki, mənim yanında başqasının gözəlliyyini görmək istəyirsən?

Maşınlar standart şəkildə istehsal olunduğu üçün ölümləri də toplu şəkildə preslənməkdir. Ölkələrin inkişaf səviyyəsini göstərən xüsuslardan biri də maşın xarabalığı və oradakı maşınların çeşidliyidir. Cahiliyyət dövründə ölülərini sayaraq öyünən insanlardan nə fərqimiz qaldı?

Yollar yalnız lüks və bahalı maşınlar üçündürmü? Köhnələrin və yaşlıların da yaşamaq haqqı yoxmu? Əgər onlar almanın, çörəyi, sarımsağı gətirməsə, siz, ey bahalı maşın sahibləri, gözünüzdən və dişinizdən daha çox sevdiyiniz maşınlarınızla kəndə-kəsəyə gedib neçə çuval daşıyarsınız?

İbn Xaldun deyir ki: “dövlətlər də canlı orqanizmlər kimidir. Doğular, böyükər, yaşlanar və olər.” Bunu yollara aid etsək: “Maşınlar da istehsal olunar, yuxulara girər,

Bizim Yunusa qulaq verək:

Yol odur ki, doğru vara

Göz odur ki, Haqqı görə

Ər odur ki, alçaq dura

Ucadan baxan göz deyil.

Maşının olsun-olmasın fərq etməz, Yunusa görə əsas olan yuxarıdan baxan təkəbbürlü gözə sahib olmamaqdır.

Son söz: Maşın və sürücü odur ki, Dosta apara...

DİDİŞMƏYİN FƏSADLARI

Uca Rəbbimiz qəlbimizə sevgi toxumları əkmış, qardaşlıq duyguları yerləşdirmiş, qəlbimizi şəfqət və mərhəmətin mərkəzi etmiş, anlayışla təmizləyərək bəzəmişdir.

Bu gözəl məkanı ayrılığın, didişməyin, kin və nifrətin, fitnə və fəsadın, anlaşmazlığın, bir-birindən üz çevirmeyin, sui-zənnin yandırıcı və məhvədici firtinalarından uzaq tutmamızı istəmiş, o qorxunc firtinaların bizi nə hala gətirəcəyini də xatırladaraq:

“Bir-birinizlə çəkişməyin, yoxsa qorxub zəifləyər və gücdən düşərsiniz” buyurmuşdur. (əl-Ənfal 46)

Qamçı qədər yer

Əziz Peyğəmbərimiz də bir-biri ilə didişməyin pis nəticələrinə hər fürsətdə işarə edirdi. Yenə bir gün bu məqsədlə belə buyurdu:

“Mən sizin Allaha şərik qoşacağınızdan qorxmuram. Amma dünya hərisliyi ilə didişib çəkişməyinizdən qorxuram” buyurdu.

Beləliklə Allah Rəsulu dünyani, dünyalığı əldə etmək üçün bir-birimizlə savaşmağımızdan qorxduğuunu dilə gətirmişdir. (Buxari, Müslim)

Gördüyüümüz kimi, dəyərli Peyğəmbərimiz bizim “dünya hərisliyi səbəbile” çəkişməyimizdən qorxurdu. Dəyərsiz dünya malına əhəmiyyət verərək gözümüzdə böyütməyimizdən, “bu dünya malı sənin olmayıacaq, mənim olacaq” deyə bir-birimizi yeməyimizdən qorxurdu.

Halbuki önmüzdə cənnət adlı sonsuz bir gözəllik var...

Həzrət Peyğəmbər “Cənnətdə qamçı qədər bir yerin bütün dünyadan və dünyadakı hər şeydən daha dəyərli olduğunu” bizə xəbər verirdi (Buxari).

Bizi sanki tilsimləyən, ağlımızın başımızdan alan və bir-birimizə qarşı gətirən o cazibəli dünyانın, əslində cənnətin bir qarış torpağı qədər belə bir dəyərə sahib olmaması nə qədər düşündürçüdür.

Bir daha düşünək:

Görəsən biz nə üstə didişirik?

Bir-birimizi hansı dəyərli şey üçün qırır, üzür, incidirik?

Həm Allah, həm də Rəsulullah müsəlmanların sakit, davasız, səssiz bir həyat sürməsini istəməkdədir. İki nəfər arasında bir anlaşmazlıq çıxdıqda, haqlı olanın belə

Bizi sanki tilsimləyən, ağlımızın başımızdan alan və bir-birimizə qarşı gətirən o cazibəli dünyanın, əslində cənnətin bir qarış torpağı qədər belə bir dəyərə sahib olmaması nə qədər düşündürücüdür.

haqsız olanla mübahisəsini doğru görməkədir.

Peyğəmbərimiz “müsəlman qardaşınla münaqışaya girmə və ona lağ etmə!” buyurur. (Tirmizi)

Hədisi-şeriflərdə nə qədər haqlı da olsa qarşısındaki ilə mübahisə etməyən kimsəyə cənnətin kənarında bir köşk veriləcəyi bildirilir. (Əbu Davud, Tirmizi)

Hədislərdə buyurulanlara əməl edəcəyimiz təqdirdə həyatımızı gözəlləşdirəcək, dünyani cənnət halına gətirəcəyik. Çünkü Sevimli Peyğəmbərimizin xəbər verdiyinə görə cənnəti cənnət edən gözəlliklərdən biri, orada davasız, sakit bir həyatın olmasıdır. Əziz Peyğəmbərimiz bunu belə dilə gətirir:

“Cənnətliklərin qəlbi, tək bir adamın qəlbi kimi eyni duyğuları daşıyacaq... Bu səbəblə onlar arasında anlaşmazlıq olmayıacaq, hər hansı bir çəkişmə meydana gəlməyəcək...” (Buxari, Müslim)

Meşə və balta

Bizi bizdən başqa məhv edəcək heç bir güc yoxdur. Heç bir düşmənin bizi pərişan etməsi mümkün deyil. Bizi yalnız özümüz məhv edə bilərik. Bir meşəni sapı özündən olan baltanın yox etməsi kimi.

Bir gün Rəsuli-Əkrəm Allahın lütfü ilə bəzi qeybə aid şeylər gördü. Bunu əshabına belə xəbər verdi:

“Allah təala yer üzünü qarşına sərdi. Mən də şərqi ilə, qərbi ilə bütün dünyani gördüm. Ümmətimin hökmranlığı mənə göstərilən yerlərə qədər mütləq çatacaqdır.

Mənə biri qırmızı digəri bəyaz olan iki xəzinə verildi (yəni İran və Bizansın xəzinələri önumə sərildi, ümmətim oraları fəth edəcək).

Mən Rəbbimdən ümmətimi ümumi bir qılıqla yox etməməsini, onların üzərinə öz-

lərindən başqa bir düşməni salaraq köklərini qurutmamasını niyaz etdim. Bunun üzərinə Rəbbim mənə belə buyurdu:

“Məhəmməd! Mən bir hökm verərsə o geri əvvələməz. Mən sənə ümmətini ümumi bir qılıqla yox etməyəcəyimi, onlara öz-lərindən başqa bir düşməni ürcəh edib köklərini kəsməyəcəyimi vəd edirəm. Onlar bir-birini həlak edib əsir almadiqca, bütün yer üzünün xalqı toplanaraq onlara hücum etsə belə Mən onların yox olmasına icazə verməyəcəyəm.” (Müslim, Əbu Davud, Əhməd b. Hənbəl)

Demək ki, bizə pislik özümüzdən gələcəkdir. Biz bir-birimizlə didişərək özümüzü pərişan etmədikcə Allah təala bizə sahib çıxacaqdır.

Didişməyin nəticəsi

Bir-birimizlə didişib-çəkişəriksə başımıza bunlar gələr:

Gücmüzü itirərik; cəsarətimizi itirərik; ümidsizliyə düşərik.

Bir-birimizi sevməməyə, bir-birimizdən nifrət etməyə başlayarıq.

Aramızda fitnələr baş qaldırıar.

Bunun nəticəsində qanımızı tökər, canımızı itirərik.

Dünyada pərişan olar, axırtdə ilahi əzaba düçər olarıq.

Nəticədə biz itirərik, uduzarıq, şeytan və düşmənlərimiz bayram edər.

Daha da pisi odur ki, buyuruqlarını tutmadığımız üçün Rəbbimiz bizə qəzəb edər.

Uca Rəbbimiz bizi didişməkdən, qarşıdurmadan və onun acı aqibətindən qorunsun (Amin).

Yazının hazırlanmasında
Prof. Dr. M. Yaşar Kandemirin
yazalarından istifadə edilmişdir.

DAMIN ÜSTÜNDƏKİ UŞAQ

Bir qadın Hz. Əlinin (r.a) yanına gəlib belə dedi:

- Kiçik oğlumla damın üstündə gəzərkən uşaq iməkləyərək damın kənarına getdi. Nə qədər yanına gəlməsini söylədim səxəri olmadı. Nə etdimsə mənə qulaq asmadı. Uşaq damdan yıxılar, başına bir iş gələr deyə çox narahatam. Nə olar bu dərdimə bir çarə qılın.

Hz. Əli (r.a) dedi:

- Dama bir uşaq çıxarıñ. Uşaq öz cinsindən birini damın üstündə görüb onun yanına gələcəkdir.

O qadın Hz. Əlinin (r.a) dediyi kimi etdi. Damın kənarında olan uşaq iməkləyə-iməkləyə uşağıın yanına gəldi. Beləliklə də uşaq yıxılmaqdan, anası isə dərddən xilas oldu.

Hər cins öz cinsindən olanı çəkər. Dünya damından cəhənnəm çuxuruna düşməmək üçün təmiz, saleh olanları özümüzə nümunə almalı və iməkləyərək də olsa onlara tərəf yönəlməli, onların gözəl əxlaqını mənimsəməyə çalışmalıyıq.

HİKMƏT

Hikmət sahiblərindən biri belə deyir:

“Ey oğlum! Qul (kölə) qənaət edincə hür (azad), hür tamah edincə, qul olur”.

Səid b. Cübeyr:

“Əmr olunan hər vəzifə böyükdür”

Ibn Xafif həzrətləri buyurur:

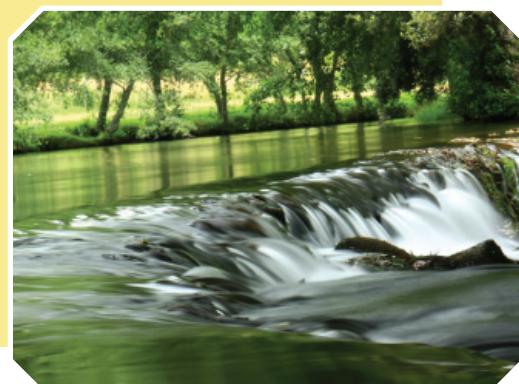
“Dörd şey tələbə üçün zəruridir.

1. Bir **minik** ki, bu **səbir**dir. İbadətə yönəlmək, günahlardan uzaqlaşmaq xüsusunda və müsibətlərə dözümdə ona **minərlər**.

2. Oturub rahat olacağı və qorunacağı bir **evdir** ki, bu **ağıldır**. Onunla şeytanın vəsvesəsindən və nəfsin həlak edici müxalifətindən qorunmaq mümkündür.

3. Görənin bəyənəcəyi gözəl bir **libasdır** ki, bu **həyadır**. Bununla pis iş və sözlərdən qorunar və nəfsini tərbiyə edər.

4. İşiq verən bir **çırraqdır** ki, bu da **faydalı** elmdir. Bu, tələbəni doğru yola, hidayət nuruna çatdırır.

Ibratlər

Mərhəmətin faydası

Rəvayət edilir ki, Qiyamət günü bir qula cəhənnəmə getməsi əmr olunur. Mələklər onu cəhənnəmə tərəf sürükləyirlər. Birdən qarşısına bir qarışqa çıxıb onu tanırı. Qarışqa: "Ya Rəbb! Bu qulun üçün şahidlik edirəm. Yenə də daha yaxşısını Sən bilirsən. Bu qul yolda gedərkən ayağını basacağı yerdə məni gördü. Qəlbindəki mərhəmət hissəri bir anlıq coşdu və məni tap-dalamadı. Məni öldürmədi, heç yaralama da. Ya Rəbb, görürəm ki, bu gün o, dünyada mənim onun yanında aciz olduğum kimi acizdir. Nə olar, onu mənə bağışla. Allahdan əmr gəldi: "Ey mələklərim, əlinizi bu qulumdan çəkin! Çünkü mən onu bu kiçik məxluqa bağışladım..." Sonra ikinci əmr gəldi: "O qulu cənnətə aparıñ!" Daha sonra qarışqa bağışlanan qula yaxınlaşıb belə deyir: "Ey Allahın qulu! Sənə yazıqlar olsun yetmiş il müsəlmanların arasında yaşadın, özünə bir şəfaətçi tapa bilmədin. Bu gün mənim şəfaətim olmasayı, həlak olardın."

HAZIR CAVAB

Rəvayətə görə bir keşis möminlərin anası Hz. Aişəni tənqid edərək müsəlmanları təhqir etmək istədi. Dedi ki: "İnsanlar ona zina iftirası etdilər. Onun günahkar olub-olmadığını bilmirik." Orada olanlardan biri, Məryəm ilə Aişəni müqayisə edərək cavab verdi: "Dinlə, ay zavallı! Zina günahıyla ittihad edilən iki qadın var. Allah Qurani-Kərimdə hər ikisinin də tərtəmiz olduğunu bildirmişdir. Birinin; əri olmadığı halda övladı olmuşdur. İkincisi, əri olduğu halda uşağı olmamışdır. Sənin məntişinlə baxsaq indi bunların hansı ittihad edilməyə daha layiqdir?" Bu cavab qarşısında keşis susub qaldı.

NİYƏ “KİTAB OXUMAĞA” HƏVƏSLİ DEYİLİK?

Hamı öz peşəsində və həyatında bir çox çətin yoldan keçməyə məcburdur. Lakin keçəcəyi bu məşəqqətli yolu əlində bir fənər tutmadan qət etməyə çalışmaq çətin yolda kompasını itirmək kimiidir. Keçmişdə olduğu kimi hal-hazırda da ən əsas kompasımız kitablardır.

Ən qədim tarixdən bəri oxumağın insan həyatında əvəzedilməz bir yeri və önəmi olmuşdur. Oxuma vərdişi təfəkkürü qidalandıran, inkişaf etdirən təməl mənbələrin başında gəlir. Fərdin, fərdiyətinin şüurunda olması, aid olduğu cəmiyyətlə ünsiyyətini tənzimləməsi, əksəriyyətlə oxuma potensialını əldə etməsi ilə bağlıdır. Fərdin yer kürəsindəki mövqeyini, yaradılış sırrını anlamasında da “oxumağın” təsiredici rolü gözlərdən qaçmır. Kitab azadlığa açılan önemli bir qapıdır eyni zamanda. Başqa cür desək, “Azad insan, oxuyan insandır.”

Onda bəs kitab oxuyuruqmu? Kitab oxuma vərdişini necə əldə etmək olar? Məncə bunların sualından çox cavabları üzərində düşünülməlidir.

Əslində kitab oxumamaq üçün bir çox bəhanə gətiririk. Bunların başında kitabların çox bahalı olması, iş həyatının yaratdığı stres, mühitin təsiri və bəlkə də ən önemlisi kitab oxumağın qabaqda bir xeyir gətirməyəcəyi fikri gəlir. Reallıqla düşünsək, gün ərzində ən az 4 saatımızı TV və ya internet qarşısında keçirən bir cəmiyyət olmuşuq. Dəyərli vaxtlarını bunlara ayıran gənclər bunun əvəzinə hər gün bir neçə səhifə kitab oxumaq “zəhmətinə” dözə bilmir. Məqsədim, burada televizor və ya internetin zərərli olduğunu ortaya atmaq deyil, sadəcə olaraq gəncləri kitab oxuma vərdişindən uzaqlaşdırın amillərin başında bunların gəldiğini xatırlatmaqdır.

İnsanlar niyə kitab oxumur demək, niyə pianino çalmır demək kimi bir şeydir. İnsanı kitab oxumağa alışdırmaq, pianino çalmağa alışdırmaqdan daha çətindir. Bunların hər ikisi üçün də yetişmək, hazırlanmaq lazımdır. Oxumaq kitabdan alınan biliklərlə özünə bir dünya inşa edərək onun içində sərbəst yaşaya bilmək deməkdir. Bu pro-

ses uşaqlıqdan başlayaraq təmrinlər və təcrübələr nəticəsində gerçəkləşə bilər.

Bütün bunları həyata keçirmək isə valideynlərin vəzifəsidir. Kitab oxuma alışqanlığı məqamında ən təməl örnək ailə olmalıdır. Daha açıq desək, hər işin başı təhsildir, bu da ailədən başlayır. Gənclərin kitab oxuma alışqanlığı da ailədən başlayır. Millət olaraq oxuma vərdişimizin istənilən səviyyədə olmamasının səbəbi də, ailədə bu mədəniyyəti ailə fərdlərinin aşılıya bilməməsidir. Gənclərə rəhbər olacaq valideynlər evdə kitab oxumağa vaxt ayıra bilməlidirlər.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi vaxtimızı ailəliklə televiziya qarşısında keçir-sək, yeni yetişən fərdlərin kitab oxuma vərdişinin önünə sədd çəkmiş olarıq. Bunun həll yolu evdə ailə üzvləri ilə birlikdə kitab oxumaqdır. Buna müəyyən yerdə müəyyən vaxt təyin edilə bilər. Yaxud da müəyyən limit ayrılaraq filan saatda bu qədər kitab oxunmalıdır.

Gəncləri kitab oxumağa alışdırmaq xüsusunda əsas vəzifələrdən biri də müəllimlərə düşür. Müəllim ilk növbədə özünün də oxuyub bəyəndiyi kitabı tələbəsinə tövsiyə edərək onda kitaba olan həvəsi oyatmayı bilməlidir. Bununla da kifayətlənməyib tələbəsinin oxuyacağı kitabları həqiqətən oxub-oxumadığını yoxlamalıdır.

Bir müəllim öz tələbəsinə hansı kitabı nə üçün oxuyacağı xüsusunda yol göstərməzsə, irəlidə vətən, millət, ailə, anata kimi dəyərləri anlama mövzusunda ilk əvvəl özü kifayətsiz qalar, daha sonra bunu gənclərə də şamil edər.

Beləliklə, ailə və ya müəllim olaraq gənclərin inkişafı üçün onları oxuyub-araşdırmağa istiqamətləndirmək lazımdır.

Unutmamaq lazımdır ki, durğun sular iyənər. Hər an inkişaf edən dünyada varlığımızı davam etdirmək üçün inkişaf etmək məcburiyyətindəyik.

QƏZƏL

Olubdu qəlbimə hakim mənim məlali-vətən,
Başında sur ilə məskən salıb xəyalı-vətən.

Vətən, vətən deyərək hər diyara səs salıram.
Düşərmi bircə dilimdən mənim məqali-vətəni?

Vətən məhəbbətini əmr edibdi peyğəmbər,
Xoş ol kəsə, ona həmdəm olub vüsali-vətən...

Neçün şərafətini, fəxrini verib əldən,
Bu qədər yurduna biganədir ricali-vətən?

Ürək dolubdu nədən, sanki qan piyaləsidir,
Tapıbdır əksini qəlbimdə bəlkə hali-vətən?

Zəmanə ötsə də möhnətli, qanlı qəlbimdən,
Əminəm, heç də silinməz bu ibtizali – vətən.

Tərəhhüm eylə mənə, hüdhüdi-Səba, çatdır,
Səlamımı eşidə bəlkə növnihali-vətən.

Gərəkdi əzm ilə, hümmətlə ittihad etmək!
Sizinlə bağlıdır iqbalı həm zəvali-vətən.

Əgər sual edələr Salikin xəyalı nədir?
Deyin həqiqəti, ancaq olub məali-vətən.

Hüseyin CAVİD

Edam

Bir neçə əsr bundan əvvəl İngiltərədə bir cinayətkar həbs edilir. Ona bir vəkil tutulur. Vəkil ilk goruşdə “Narahat olma sənin hüquqlarını müdafiə edəcəyəm” - deyir. O da vəkilə güvənərək məhkəməyə çıxır.

Nəhayət hökm oxunur: Edam.

Adam əsəbi halda vəkilinə baxaraq: “Bəs məni qurtaracaqdın?” -deyir. Vəkil də “Sən narahat olma. Hələ bu nədir ki, proses davam edir. Cinayət materialları yenidən baxılması üçün istintaqa gedir. “Səni qurtaracağam” deyir.

Yenidən qərar çıxır: Edam.

Adam yenə vəkilə tərəf dönür və soruşur. “Bəs məni qurtaracaqdın?” Vəkil təmkinini pozmadan hələ müzakirə ediləcək “Səni qurtaracağam.”

Yenidən qərar çıxır: Edam.

Bu proses bir neçə dəfə davam edir ancaq nəticə dəyişmir. Nəhayət adamı edam yerinə gətirirlər. Vəkillə üz-üzə gələn adamın qəzəbi gözlərindən oxunur.

Vəkil yenə də təmkinini pozmur. Gözlərilə işaret edərək narahat olmamağı, onu qurtaracağının bildirir. Adamın isə artıq ümidi qalmamışdır. Cəllad gəlib kəndiri onun boynuna keçirdir və cinayətkar havadan asılı qalır. Elə bu vaxt vəkil izdihamı yararaq dar ağacına tərəf qaçır. Maraqla ona zillənən baxışlar arasından keçərək cəllada yaxınlaşır, onun yanından keçərək kəndiri kəsir və adamı xilas edir. Ortalıq bir-birinə qarışır. Bu dəfə həm cinayətkar, həm də vəkil həbs edilir. Vəkildən etdiyi işin səbəbi soruşulduqda belə cavab verir: Bu zavallı edama məhkum edilmişdi. Siz də onu edam etdiniz. Onun ölüb-ölməməsi sizi maraqlandırmaz. Çünkü qanunda “Edam edilsin” yazılıb, “Edam edilərək öldürülsün” yazılmayıb ki... Bu cavab qarşısında heç kim deyəcək söz tapmır. Vəkil bəlkə də haqlıdır. Məhkəmənin qərarı yenidən kralın hüzuruna çıxardılır. Kral vəkilin zəkasına heyran qalır və onun iddiasını haqlı qəbul edərək cinayətkarı əfv edir. Bu hadisədən sonra müvafiq qanun “edam edilərək öldürülsün” şəklində dəyişdirilir.

Həkim

Yataqdakı adam başının üstündəki həkimə:

- Cox sağ ol, dedi. Mənim üçün zəhmət çəkib xaricdən buraya qədər gəlməyini ömrüm boyu unutmayacağam.

Əməliyyat edilən adam böyük bir xəstəxananın baş həkimi idi. Müalicəsi ancaq xaricdə mümkün olan xəstəliyi anidən artıncı, həkim dostları onun belə bir yolçuluğa dözə bilməyəcəyini anlayıb, qurtama ümidiinin azaldığını nəzərə alaraq əməliyyatı özləri etməyə qərar verdilər. Ancaq o sahənin nadir mütəxəssislərdən olan bu

gənc həkim hardan xəbər almışdısa Xızır kimi gəlib onu qurtarmışdı.

Yaşlı həkim ona edilən bu yaxşılığa necə təşəkkür edəcəyini bilmirdi. Yanındakı gənc adamın əllərini tutub, yenidən həyata qayıtmagın sevinci ilə elə hey danışındı.

- Əməliyyat üçün məni yatırığınızda gənclik illərimə qayıtdım, deyə davam etdi. Hələ bu sahədə yeni idim. Ana bətnindəki bir uşağın ayaqlarından şikəst olduğunu anladım və onu bu şəkildə yaşıtmadansa öldürməyi düşünərkən, ürək atışlarını eşidib qiymadım. Bəlkə də o uşağın yaşamasını istədiyim üçün, Allah səni köməyimə göndərdi.

Gənc həkim, yalnız bir atanın övladına qarşı göstərə biləcəyi nəvazişlə tərləyen əllərini geri çəkərək kənara durdu və dizlərindən aşağı “protez” olan ayağını göstərərək:

- Allah heç bir yaxşılığı unutmaz, deyə gülümsədi. Qurtardığınız o uşaq mənəm.

Çörək

Çörəkçiye gəldiyi vaxt ortalıqda çörək görünmürdü. Köhnə dostu olan kürəçi:

- Bir az gözləyin, dedi. İki-üç dəqiqəyə bisəcək. -dedi.

Kənardə oturub gözləmək qərarına gəldi. Elə yenicə oturmuşdu ki, içəriyə yaşılı bir adamın girdiğini gördü. Nimdaş pencəyinin sol yaxasında bir medal parıldayırdı və gəzərkən bir az axsayırdı. Salam verdikdən sonra:

- Çörəyimi alım, dedi. Mənim ekizlərim acıblar.

Kürəçi onun torbasını alaraq aşağı əyildi və dünəndən qalan çörəklərdən beşaltışını torbaya qoydu. Çörəklərdən bəzilərinin altı yanmışdı.

Kürəciyə yaxınlaşaraq:

- Niyə yeni çörək vermirsin? -deyə soruşdu.

Kürəçi:

- Boyat çörəkləri özü istəyir, çox kasib olduğu üçün ona yarı qiymətinə verirəm.

- Kimdir ki, bu adam? -deyə soruşdu.

Keçmiş qazılardəndir. Oğluyla gəlini yol qəzasında vəfat edib. Ekiz nəvələrini saxlayır. İllərdir ki, çox cüzi maaşla onlara baxır.

Kürəçinin söylədikləri qarşısında qəhərləndiyini hiss etdi. Az da olsa bir şey etmək istədi.

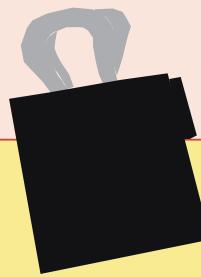
- Aradakı fərqi mən ödübərəm dedi. Heç olmasa bu gün təzə çörək yesinlər.

Kürəçi təklifi qəbul etdi və biraz sonra bişmiş çörəklərdən adamın torbasına qoyarkən:

- Cox şanslısan Hacı əmi, dedi. Uşaqlar üçün bu gün bulku kimi çörək verəcəyəm.

Yaşlı adam sevinclə çörəkləri götürərkən:

- Hardan bildin? Bu gün onların ad günüdür.

Artıq siz gəldiniz

Osmanlılar zamanında Misir valisi olan Kavalalı Mehmet Əli Paşa İstanbul'a gedən şair Nihat bəydən gələrkən özüyle ağ rəngli bir eşşək gətirməsini xahiş etmişdi. Fəqət Nihat bəy eşşəyi almağı unutmuşdu. Misirə gəlib çatanda isə Paşa: "Nihat bəy, bizim eşşək nə oldu?" deyə soruşur:

Şair çəşqinliqla belə cavab verir:

"Vallah yadımdan çıxdı, Paşam! İndi sizi gördüm, yadıma düşdü."

Paşa aldığı cavabdan razı qalmır, amma yenə də gülümsəyərək belə deyir:

"Nə isə, siz gəldiniz, artıq ehtiyac qalmadı."

Göyə niyə dırmaşmışan?

Molla Nəsrəddinin Teymurlənglə ilk görüşü haqda bu hadisəni danışırlar:

Teymur Mollanı saraya çağırtdırır. Molla içəri girib görür ki, otaq adamlı doludur. Amma hamı dövrə vurub yerdə oturub, təkcə Teymur əyləşib uca bir taxtın üstündə.

Tez baş əyib deyir:

- Salam əleyküm, ya Tanrı!

Teymur deyir:

- Mən Tanrı deyiləm, ay kişi! Mən...

Molla onun sözünü ağızında qoyub deyir:

- Qurban olum sənə, ya cənab Cəbrayıl!

Teymur deyir:

- A kişi, nə danışırsan? Mən niyə Cəbrayıl oluram?

Molla deyir:

- Başa düşmürəm. İndi ki, nə tanışan, nə də mələk, düş, adam kimi otur adamların içində də, daha niyə göyə dırmaşmışan?

Sırr saxlamaq

Sultan Səlim bir çox Osmanlı padşahı kimi səfərə çıxacağı yerləri gizli saxlayarmış. Bir səfər əsnasında vəzirlərindən biri israrla səfərin ediləcəyi ölkəni soruştuqda Sultan ondan:

- Sən sırr saxlaya bilirsənmi? -deyə soruşur. Vəzir:

- Bəli hökmədarım, bilirəm! dedikdə, Sultan bu cavabı verir:

- Mən də bilirəm!

Səssizlər məclisi

Bir zamanlar İranda alımlar və şairlər “səssizlər məclisi” adlı bir cəmiyyət qurmuşdular. Üzvlərinin sayı otuz nəfər idi və bu sayını heç artırmırdılar. Üzvlüyün ilk şərti çox düşünmək, az yazmaq və çox az danışmaq idi. O dövrün məşhur şair və alimi Molla Cami bu məclisə vurğun idi. Günlərin bir günü məclisin bir üzvünün öldüyünü eşitdikdə onun yerinə namizəd olmaq üçün alımların yanına gedir. Onu qarşılıyan qapıcıya bir söz demədən adını bir kağıza yazaraq o an yiğincaqda olan məclis üzvlərinə göndərir. Məclis üzvləri bu təklifi eşitdikdə bir az kədərlənirlər.

Molla Cami məclisə layiq bir insan idi, ancaq ölen üzvün yerinə başqa birini götürməsdülər artıq. Yeni bir üzv üçün yer yox idi. Məclisin sədri bir camı ağızına qədər su ilə doldurduqdan sonra Molla Camiyə göndərir. Alım vəziyyəti başa düşür. Bir damla əlavə olsa su daşacaqdı.

O da dərhal oradakı bir gül budagından kiçik bir yarpaq qoparıb nəzakətlə suyun üstünə qoyur və camı içəri göndərir. Bardaqdakı su daşmır. Məclisdəkilər bu nəzakətli cavabın mənasını başa düşürlər. Məclis üzvləri bu dəyərli alimi də məclisə qəbul etməyə qərar verirlər. Sədr siyahıya Molla Caminin adını əlavə edir. Otuz rəqəminin qarşısına “sıfır” qoyaraq 300 yazır. Bununla da Molla Cami sayəsində məclisin dəyərinin on misli artdığına işarə edir. Bunu görən Molla Cami narahat olur.

Sağdakı bir sıfırı silərək otuz rəqəminin sol tərəfinə qoyur. Yəni 030. Təvazökar alım beləliklə özünü solda sıfır sayı və camdakı suyu daşdırmadığı kimi, o məclisin formasına da təsir etməyəcəyini demək istəyirdi.

Uşağıın ağlı

Bir gün Sultan Mahmud yolda gördüyü uşağa bir dənə qızıl verir. Uşağıın qızılı götürməməsini görən Sultan böyük bir maraqla səbəbini soruşur: Uşaq belə cavab verir: “Sultanım! Anam və atam bu qızılı əlimdə görsə, onu oğurlamışan deyərək mənə çox hirsənərlər”. Sultan Mahmud: “O zaman çıxış yolu var!” deyə yol göstərir “Bunu mənə padşah verdi!” deyərsən. Uşaq: “Belə desəm o zaman heç inanmazlar” deyə hazırlıqla deyir: “Əgər padşah versəydi, bu qədər az verməzdı” deyərlər. Sultan Mahmud uşağıın bu qeyri-adi ağlığını bir kisə qızilla mükafatlandırır.

GƏNCLİYİMİZİN İNTELLEKTUAL SƏVİYYƏSİNİN İNKİŞAFINA DƏSTƏK

Gəncliyə Yardım Fondunun konfrans salonunda Bakı Şəhər Gənclər və İdman Baş İdarəsi 3 oktyabr 2009-cu il tarixdə "Xəmsə" Milli İntellektual Oyunu üzrə Uşaq və yeniyetmələr arasında birinci Azərbaycan Çempionatının Bakı şəhəri üzrə zona mərhələsi keçirmişdir.

Zona mərhələsinin əsas məqsədi uşaq və yeniyetmələrin intellektual səviyyəsinin, zehni inkişafının təmin edilməsi, intellektual oyunların uşaq və yeniyetmələr arasında təbliğ olunması, eləcə də onların asudə vaxtlarının səmərəli və maraqlı təşkilində yeni üsulların təbliğ edilməsindən ibarətdir.

Oyunda yaşı 14-dən 17-dək olan uşaq və yeniyetmələrdən ibarət hər birində 5 əsas və 2 ehtiyat oyunçu olan komandalar iştirak etmişdir. Bakı şəhəri üzrə zona mərhələsində Bakı şəhərinin 11 rayon komandası ilə yanaşı, Şuşa, Laçın, Zəngilan rayonlarının və Sumqayıt şəhərinin komandaları (Sumqayıt şəhərindən 2 komanda) iştirak etmişdir.

Qeyd edək ki, zona mərhələsində birinci yeri Sumqayıt şəhəri Pənc Gənc komandası, ikinci yeri Bakı şəhəri Suarxanı rayonu Atəşgah komandası, üçüncü yeri Sumqayıt şəhəri Türküstan komandası, dürdüncü yeri isə Şuşa rayonu Qala komandası tutaraq "Xəmsə" Milli İntellektual Oyununun final mərhələsinə vəsiqə qazanmışlar.

MÜSTƏQİL DÖVLƏTİMİZİN VƏTƏNPƏRVƏR GƏNCLƏRİ

17.10.2009-cu il tarixində Gəncliyə Yardım Fondunun Konfrans salonunda 'TƏKAN' Tələbə Gənclərinin İctimai Birliyi Bakı şəhərinin Binəqədi, Səbail və Yasamal rayonlarının ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif şagirdləri arasında "Siyasi Bilik Olimpiadası" keçirildi.

Tədbir 18 oktyabr Müstəqillik aktının qəbul edilməsi gününə həşr edilmişdir. Olimpiadada təxminən 30 ümumtəhsil məktəbinin 35 komandası (hər birində 3 nəfər) iştirak etdi. İştirakçılara təqdim edilən suallar əsasən Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti haqqında idi. Olimpiadada Bakı şəhəri Səbail rayonu 51 sayılı orta məktəb birinci, Binəqədi rayonu 244 sayılı orta məktəb ikinci, Binəqədi rayonu 157 sayılı orta məktəb isə üçüncü yerin sahibi oldu.

Tədbirin sonunda qalib tələbələrə təşkilatçılar tərəfindən diplom və müxtəlif hədiyyələr verildi.

